

॥ ॐ ॥

circulation only.

गोपनीयम् ।

✽ पञ्चसायकः ✽

श्रीकविशेखर ज्योतीश्वराचार्य-
विरचितः

पालयैल्लौकिकीं पुण्यां पुण्यार्थत्रयस्थितिम् ।

कामशास्त्ररहस्यज्ञः सुखमाप्नोति शाश्वतम् ॥१॥

श्रीमदद्वैतचरितम् परिणत-जीवानन्दशर्मतनूजेन

SA7K वैद्यराज धिलडियालोपाह्वेन
KAV

सदानन्द-शास्त्रिणा परिशोधितः

सागराभितया भूमिकया विषयसंन्यादिभिश्च संयोजितः ।

प्राप्तिस्थानम्— मोतीलाल बनारसीदाम,

पञ्जाब मंस्कृत पुस्तकालय,

मदमिहवा बाजार लाहौर ।

Published by
Punjab Sanskrit Book Depot,
LAHORE

All Rights Reserved

PRINTED AT
THE PUNJAB SAN SKRIT PRESS
LAHORE

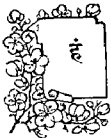
भूमिका

माधकवर्गममीहित-पूरणरसिका मदा SSगमव्याता ।

श्रीनगरस्थितपीठा मततं श्रीकंसमर्दिनी जयति ॥ १ ॥

आदरणीयाचार्यं चारुविचारं महोदारं ।

आश्रितशिवोपचारं मातापितरौ चिरं वन्दे ॥ २ ॥

हो प्रणयामृतपानजनितामन्दातन्दमन्दोहभराल-
साः ! कामकलाकलापरहस्यविद्वानविस्तारित
गार्हस्थ्यसुखविलासाः ! विद्वामिनीविलमिना-
कलनलालसाः ! संजातव्यवहारचातुर्याऽऽचार्य-
तेदया ! महोदया ! सहृदयाः !

नैनत्र विदिततमं नांरक्षांरूपगीक्षणप्रणयिप्रावीण्यविलक्षणधि-
पाणानां धियणमहोदराणां विबुधधुर्गणानां तत्रभवतां प्रेक्षाधनां यत्र
प्रतिक्षणवैलक्षण्योपलक्षितप्रावीण्यपूर्णप्रणयनप्रणयिनः परब्रह्मणः प्रप-
ञ्चिताकुञ्चनविकुञ्चनोदञ्चिने प्रपञ्चे तत्तदानुकृत्योपलक्षितेषु यत्र-
तत्रोपलभ्यमानेषु समुपेयसुखावहपदार्थनिबन्धेषु धर्मार्थकाममोक्षस्व-
रूपस्य पुरुषार्थस्यैव प्राधान्यं रगीयतीति ।

तत्परिज्ञानाय च हस्तामलकीकृताखण्डग्रहणखण्डभागडविज्ञान-
रत्नशरीरिणि गण्डलप्रमुखाधिवुधमण्डलामिफुटमाखिभगीचिभाण्डित-
चरणनखांशुमण्डलं. प्रकाण्डपण्डितैः व्यासवन्निष्ठैर्मिनिगीतमक-
णादनाग्रमनुशुक्रवात्स्यायनादिभि महापिंभिः, मनुस्मृतिप्रभृतीनि

धर्माभिधायकशास्त्राणि, शुक्रनीत्यादीनि अर्थतन्वार्थसमर्पकशास्त्राणि, कामसूत्रादीनि कामशास्त्राणि, ब्रह्मसूत्रप्रभृतीनि मोक्षाभिधायकशास्त्राणि, समासव्यासरूपेण शतश स्तत्र तत्राऽनिर्मायन्त । तत्र यथा धर्मार्थमोक्षाणां त्रयाणां पुरुषार्थानां स्वस्वग्रहस्यार्थसमर्थेन तत्तच्छास्त्राण्येव परं जयन्ति तथेह कामाभिधत्तृतीयपुरुषार्थग्रहस्यसमर्थकत्वे परं प्रभवति कामागम एव ।

अस्य च कामागमस्य पणेतारो नन्दिप्रमुख श्वेतकेतु वाभ्रव्य दत्तक सुवर्णनाभ घोटकमुख गोनर्दीय गोणिकापुत्र कौक्रीक कुचिमार-
वीरभद्र गन्दिदेव जयदेव कविशेखरगचार्य चागयण चादरायणादयो
वहवो विष्टंशशमुक्तामणयः समभूवन् ।

अनेके च कामसूत्र कन्दर्पचूडामणि कामरत्न रतिग्रहस्य नागर
सर्वस्य रग्निकसर्वस्व मन्मथसंहिता अनङ्गरङ्ग, रतिमञ्जरी पञ्चस्नायक
प्रभृतयः कामागमविषयका ग्रन्थाः श्रुतिगोचरीभवन्ति । येषु हि दृष्टि-
पथमवतरन्ति कियन्तः कुत्रचित् साम्प्रतमपि । तेष्वेधाऽन्यतमोऽयं
पञ्चस्नायकाख्योऽल्पमन्दर्भो ग्रन्थः । यो हि दुरधिगमं कामागमग्रहस्यं
सङ्क्षिप्तैः सरलैः सुनिर्मलैश्च पद्यैः सुविशदं निरूपयति ।

अस्य च प्रणेता “श्रीकण्ठार्चनपरायणः सङ्गीतागमज्ञानरचना
चातुर्यचिन्तामणि कविशेखरपदलान्छितो ज्योतीश्वरगचार्यः कवी-
न्द्रः” इति—

“अस्मि प्रत्यहमर्थितापहरणे प्रीत्यैकदीक्षागुरुः

श्रीकण्ठार्चनतत्परो भुवि चतुःपष्टेः कलानां निधिः ।

सङ्गीतागममन्त्रमेयरचनाचातुर्यचिन्तामणिः

प्रख्यातः कविशेखरार्चितपदः श्रीज्योतिरीशः कृती ॥

इत्यनेन पद्येन म्ययमेव ग्रन्थकृता प्रतिपादितम् ।

अथ च कवीन्द्रः कतमं देशं मलञ्जकारः कदा प्रदुर्भूय, कियन्ति

वाऽन्यानि एतत्प्रणीतानि ग्रन्थग्रन्थानि ("सङ्गीतागम' इत्यादि ना
म्यथमेव सङ्गीतशास्त्रग्रन्थप्रणेतृष्वं प्रदर्शितमनेन)

इति न शक्यते याथातथ्येन विनिश्चेतुम् ।

ग्रन्थध्वार्यं कवीन्द्रेण पञ्चभिः सायकं समापितः । तत्र प्रथमे
सायकं नायकलक्षणम्, नलिन्यादयश्चत्वारः स्त्रीभेदाः, तल्लक्षणानि
स्त्रीणां दक्षिणायामपार्श्वयोः मितामितपक्षयोः प्रतिपदादिनिधिक्रमेण
कामस्यारोहावरोहौ, तत्तद्गुणप्रत्यङ्गालिङ्गनादिना शृङ्गनानां तुतद्रा-
वणम्, तिथिभेदेन नलिन्यादीनां द्रावणोपायाः, ताम्नां सुगतोत्पद्यो
चितः काल, इत्यादयो विषया न्यवध्यन्त ।

द्वितीयसायके च शशादयः पुरुषभेदाः, तल्लक्षणानि, मृग्यादयः
स्त्रीभेदाः, त्रयः समसुरतभेदाः, पञ्च विषमसुरतभेदाः, प्रचण्डादिभेदेन
सुरतस्य त्रैविध्यम् तत्तद्देशीयानां स्त्रीणां स्वरूपाणि पञ्चकजादिमाह-
श्येन चन्वागे वगङ्गभेदाः, तेषां प्राशस्त्यम्, प्रीतिभेदाः इत्येवमादयश्च
विषया प्रदर्शिता ।

तृतीये सायके च—

तत्तद्गुणप्रत्यङ्गदोषग्रन्थद्वारा वहयो भेषजप्रयोगाः, सर्वाङ्गसौर-
भकगः स्नानीयप्रदहाः, सामान्या विशेषाश्च शृङ्गरागाः, मुखवासकरा
विविधा प्रयोगाः, याज्ञीकरणार्थांस्तत्तदीपधचूर्णस्वरसादिप्रयोगाः,
योनिगाढीकरणोपायाः, सिन्दूरदिप्रलेपादयो यनिताद्रावणोपायाः,
ध्वजद्रावणवृद्धिकग उपदेहाः, धीर्यस्तम्भनोपायाः, स्त्रीपुरुषयुक्तिगणो-
पायाः, अमीष्टनिक्षिप्रदा चामुण्डादिमन्त्राः, नलिन्यादीनां स्त्रीणां
वशाकरणमन्त्राः, योनिस्त्रीभाग्यकग धृपादिप्रयोगाः, गर्भधारणो-
पायाः, इत्येवमादयो ज्ञानव्या विषया सुनिरूपिताः ।

चतुर्थे च सायके—

कन्यकानां वर्णम्, ताम्नां गुणा दोषाश्च, वगणां गुणा दोषाश्च, आ-
पादयो विद्याहम्य श्रेष्ठो भेदाः, तेषां लक्षणानि च, परदारमरणे दृषयानि,

दैन्यकर्मोचिता स्त्रियः, सुखसाध्यानां कष्टसाध्यानाञ्च स्त्रीणां लक्षणानि
सुरते वर्जनीया नार्यः, मुग्धोचितानुचितम्यानानि, आलिङ्गनभेदा
तल्लक्षणानि, चुम्बनभेदा, तेषां स्वरूपाणि, नग्नाद्यानस्यानानि, दशन
क्षानस्यानानि, तर्तिशपाश्च, इत्येवाद्यो विषयाः समुपन्यस्ताः सन्ति
पञ्चमे मायके च—

मदनातपश्चस्थानीया स्तिस्त्रो नाड्य, तामां लक्षणानि, कर्णप्रक
रणेऽवश्यं ज्ञातव्या विषयाः, नागरादयउत्तानवन्धभेदाः, उपवीत
कादय. पार्श्ववन्धप्रकारः, पद्मासनादय उपविष्टवन्धभेदाः, हासिणा
दयस्त्वधोवन्धप्रकारा विपरीतवन्धः, तदयोग्याः स्त्रियः, आनन्दोदय
व्यञ्जकानि चिन्हानि, स्यार्थनपतिकार्योऽप्ये नार्थकाभेदाः, तल्लक्ष
णानि” इत्येवमाद्योऽन्यावश्यकाः विषयाः स्थाप्रातिपादिता यथा
मुकुभागाद्योऽपि निरायाम् माचिरैर्गैव विजातुं प्रभवेयु । अस्य च
ग्रन्थस्य कामसूत्राद्यपेक्षया ऽतिमग्लत्वेन सर्वजनममादरगणित्य मिति
नास्त्यत्र काऽपिशङ्कायमर । अथञ्च (कामागमः) गृहस्थाश्रमयात्रा
सम्पिपादायिषुभिः, निगतिशयपरमानन्दमहोदर-द्राम्पत्यानन्द-सन्दोह-
रसमिस्वादपिषुभिः, सुरतोत्सवश्चक्षुणात्तुर्पाचार्यताऽऽदिन्सुभिर्वा
माजनचरित्रवौचिश्यप्रतिपित्सुभिः, दुर्व्यवहारजिहासुभिः कामकला-
रहस्यामृतपिपासुभिः पुर्यै र्वश्यमेव जिहासितव्याऽध्येतव्य परि-
शीलितव्यश्चेति निर्विवाद मेतत् ।

अत एव मुद्गलं किल केनाऽपि कविकुलकोकिलेन —

दाम्पत्यसुखमिद्वयर्थं कामशास्त्रं ममभ्यमेत् ।

तदभ्यामाढनिर्वाच्य ममन्दानन्दमश्नुते ॥ १ ॥

कामशास्त्रविहीनानां गतिः पाशविकी मता ।

तदभ्यामात्रे मौक्त्यं स्यात् केवलं दुःख माप्नुयात् ॥ २ ॥

अपिच—

मंमारं तु धरामारं धरायां नगरं मतम् ।

आगारं नगरे तत्र मारं मारङ्गलोचना ॥ ३ ॥

मारङ्गलोचनायाश्च सुरतं मारमुच्यते ।

नातः परतरं मारं विद्यते सुखदं नृणाम् ॥ ४ ॥

मारभृतन्तु सर्वेषां परमानन्दमोदरम् ।

सुरतं ये न मेवन्ते तेषां जन्मैव निष्फलम् ॥ ५ ॥

अस्य चार्थस्य प्राशस्त्यं पारमेश्वरज्ञानराशिरूपाणामुपनिषदां
मध्यादेकतमायां बृहदागम्यकाण्योपनिषदि—

“तद्यथा प्रियया म्त्रिया सम्परिष्वक्तो न बाह्यं वेद नान्तर-
मेवमेवायं पुरुषः प्राज्ञेनात्मना सम्परिष्वक्तो न बाह्यं किञ्चन वेद
नान्तरम्”—उत्पन्नया उपमेयभृतस्य ब्रह्मानन्दस्य उपमानाकृतं प्रियत-
माविषयकानन्दं समुपघर्णयन्त्या श्रुत्या एव समर्थितम् ।

अपिच—

कीदृशी गृहिणी योग्या गृहिणां भवति ध्रुवम् ।

कथं किं मुपदेष्टव्या तत्तत्कर्मप्रसाधने ॥

गृहकर्मणि नरुंश्च प्रावीण्यं वृणुयात्कथम् ।

कथं गल्बन्तिवेलं सा मांशान्त्रिय मनुशीलयेत् ॥

व्यापारंग च केनेह तूर्णं वीणाविगाविणी ।

तरुणी रमणी चापि मेवेत्पूर्णानुगाविणी ॥

अनङ्गरङ्गप्रतिमां दयितां हृदयङ्गमाम् ।

समामाद्य निगयामं कथम्वा ह्यनुकलयेत् ॥

दृग्विदग्धमनोजस्य यामां दृग् जीवितप्रदा ।
 ता यामलोचनाश्चात्र पर्यालोच्याः कथं वृधैः ॥
 इत्यादिकं परिज्ञेयं सर्वभृतमुखप्रदम् ।
 गतिशास्त्रेण विज्ञाय शाश्वतं मुखमश्नुते ॥

अपिच—

एतच्छास्त्रपरिज्ञानमन्तरा कीदृशी कुमारी परिणीया, परिणीताया-
 च्च प्रणयः प्रथमं कथं प्रणेतव्यः, कथञ्च तस्याः स्वान्तं नितान्तमात्मन्या-
 सज्जनीयम्, कीदृशी मानिनीमानेन्मूलनप्रणाली समाश्रयणीया, किं-
 गार्हस्थ्यसुखम्, के च तत्प्राप्तयुयायाः, इत्येवमादयोऽवश्यं ज्ञातव्या
 विषयाः कथं परिज्ञायेत् ।

अत एव सुष्टूक्तं केनापि कविवरेण—

किं दाम्पत्यसुखं लोके कानि तत्साधनानि च ।
 कुमारी परिणीता तु कीदृशी सुखदा भवेत् ॥
 के च विस्रम्भणोपाया स्तासाभिह सुखावहाः ।
 प्रमदानां कथञ्चापि मदविद्रावणं भवेत् ॥
 कथं नष्टोऽनुगमश्च प्रत्यानेयो मनीषिभिः ।
 व्रन्ध्यायां भृतवन्मायां वात्मजाप्तिः कथं भवेत् ॥
 मतीनां वनितानाञ्च लक्षणानीह कानि च ।
 पंथलीनान्तु नारीणां परिज्ञानं कथं भवेत् ॥
 तासां विचेष्टितेभ्यश्च ह्यात्मानं रक्षेयत् कथम् ॥
 कथं शरीरं सुरतायामितन्तु विलासिनाम् ।
 नवयावनकालीन-सुरतचमतां व्रजेत् ॥

प्रेजावद्भिर्मिषग्वयैः प्रत्यहं मुपगीचिताः ।
 गर्भमन्धाग्रणोपायाः के भवेयुः सुखप्रदाः ॥
 इत्येवमादयोऽवश्यं ज्ञातव्या विषयाश्च ये ।
 तानविज्ञाय मृढान्मा कथं गतिसुगमं लभेत् ॥
 अपिच—

कामशास्त्रपरिज्ञानाभावे न गहंस्थ्यमुग्वस्यैव नैराश्यं समान्ना-
 द्यत, प्रन्युत मग्णाद्यानिष्टमम्भावन मपि, इति नाम्न्यगोचरं तत्रभवतां
 प्रज्ञाधनाम् ।

यथाह कश्चिद्विपश्चिद्वेग्यः—

गतिशास्त्रपरिज्ञानविमृढा ये नराधमाः ।
 गतिं स्वगतिहीनार्यां विधित्मन्ति गतायुषः ॥ १ ॥
 अवर्यं मरणं तेषां भवेदिति विनिश्चितम् ।
 अतोऽपि गतिशास्त्रस्य ज्ञानमावर्यकं मतम् ॥ २ ॥

ये च केचिद्विद्वान्तिना नश्यन्मभ्यम्मन्या विद्वांस एयंगुणविशिष्टं-
 गतिशास्त्रं दुर्व्यमनादिप्रवृत्तिप्रयोजकत्वरूपेण मन्दूपयन्ति तद्वि-
 चारविजृम्भितमेवति नैतत् पिहितचरं कामकलातत्वामृतजुषां
 विदुषाम् ।

मन्यमाह कश्चित् कवीन्द्र —

पाश्चात्यमभ्यता-क्रूरराक्षस्यवेशमोहिता ।
 गतिशास्त्ररहस्यान्त- परिज्ञानविवर्जिता ॥
 मन्यप्रचारकम्मन्या विद्वांसो ये हताशयाः ।
 द्विचार-दृगचार-व्यभिचार-प्रचारकम् ॥

अश्लीलबहुलाधारं त्वधर्मस्य प्रसारकम् ।

कामशास्त्रन्तु मन्यन्ते निर्दोषमपि सर्वथा ॥

नितान्तं गोपनीयञ्च शास्त्रमेतदतस्मृतम् ।

अतः कामागमग्रन्थाः मंग्राद्या नैव कर्हिचिन् ॥

न श्रोतव्या न द्रष्टव्या नाध्येतव्याः कथञ्चन ।

इत्येवं यत्प्रजल्पन्ति मूर्ख्यप्रलपितन्तु तत् ॥

यच्चास्य शास्त्रस्य धर्मागमविरुद्धपारदारिकाधिकाधिकरति
प्रवृत्त्युपदेशप्रयोजकतया धर्मवहिष्कृतत्वं प्रख्यापितम्, तदेतच्छा-
स्त्राऽनवलोकनमूलकमेवेति रतिशास्त्रीयतत्तद्ग्रन्थसन्दर्भपर्यालोच-
नयैव स्फुटीभविष्यति ।

यथा च पारदारिकाधिकारं पूर्वाचार्यं स्तद् गर्हणीयत्वं प्रतिपादि-
तम्, तद्भवतां विश्रम्भाय दिङ्मात्र मिहोदाहियते ।

“यथाह कविशेखराचार्यः—

“अश्रद्धा मुपहास्यतां मलिनता मर्थक्षयं लाघवं

गर्हा ग्लानि मधोगतिं विकलता मायुःक्षयं दुर्गतिम् ।

इत्थं य परदारकर्मणिरतो लोकत्रये निन्दितां

विन्दन्ते परमापदः सुखधिया दुःखं नरास्ते सदा ॥”

अपि च यथाह कोकः कवोन्द्रः—

असंगृहीतभार्याञ्च ब्रह्मस्त्री यश्च गच्छति ।

मृतकं मततं तस्य ब्रह्महत्या दिने दिने ॥

अपि च—“अज्ञाता द्विजवल्लभा गुरुवध मित्राङ्गना रोगिणी
चेष्टी प्रव्रजिता मती रिपुध्व शिष्या च गर्भान्विता ।

श्रृणुषी मृतमन्ततिः खलजना चापृश्यजा गोत्रजा
गन्तव्या न कदापि तत्रपुरुषैरेताः स्त्रियः कामिभिः ॥

इत्यत्र गुरुवध्रगमनस्य “ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः ।
महान्नि पातकन्याहुः संमर्गश्चापि तैःसह । इति धर्मशास्त्रप्रदर्शित-
महापातकान्तर्गतत्वेन, मित्राङ्गनादिगमनस्य चानुपातकान्तःपातितया,
चर्तृगमनादेश्च तत्तस्यान्तःकरोपश्रुपितत्वेन परिहेयत्वं प्रतिपादतोऽस्य
शास्त्रस्य व्यभिचारप्रचारकत्वं कथं कियन्कालश्च स्थाप्यतीति सुधी-
भिश्चाकलनीयम् ।

अपिच कामशास्त्रे यथा तत्तन्स्थलेषु धर्मशास्त्रप्रदर्शितमार्गस्य
अनुसरणमवलम्बितम्, तथैव आशुर्वेदान्तर्गतस्य स्वस्यवृत्तशास्त्र-
स्यापीति नात्र सन्देहलेशोऽपि । तथा हि यथाऽत्रैव पूर्वस्मिन् (“आज्ञा
ता-” इति) पद्ये रोगिण्यागर्भिण्याश्च गति सन्दुषिता । तद्वनिदृश्य-
मायुर्वेदीयस्य स्ववृत्तोपदेशानुसन्धानमन्तरा कथञ्चान्मुपपद्यत स्मृ-
तिपथम् ।

तस्मिन्दूषणकारणञ्च यथोक्तमायुर्वेदे—

“ गर्भिणीरमणेनेह गर्भनाशोऽथवा ध्रुवम् ।
गर्भपीटा प्रजयेत तस्मात्तां परिवर्जयेत् ॥

अपिच—

रोगिणी रमणी यस्तु मेवेत नष्टमानम् ।
वलक्षयो भवेत्तस्य व्याधिभिः स प्रपीड्यते ॥

अपिच—

“नद्यद्वेवगृहे चतुष्पथवटे शैलस्य मार्गा जले”

(पञ्चमोपक-४ २४)

अम्मिन्पद्ये—

निषिद्धं नदीप्रदेशादिकं सुरतं—“नान्ययोर्ना नायोर्नौ...न रजः स्वलां
नातुरां...न चैत्यचत्वरचतुष्पशोपयनश्मशानायतन सलिलौषधि जगुरु-
सुरालयेषु न सन्ध्ययोर्नाऽऽहसि व्यवायं गच्छत्’ इत्यादिभिर्वचनै
आयुर्वेदप्रमिद्धयानादिकोपकारित्वादिहेत्वनुसन्धानपूर्वकमेवेति स्प-
ष्टमेवैतच्छास्त्रस्य आयुर्वेदोपदेशानुगामित्वम् ।

यानि चात्र देहशैथिल्याद्यापादकत्वेन आयुर्वेदोपदेशविरुद्धानि
करणानि प्रतिपादितानि, तानि किल विलासिभिरेव साध्यायाः स्वस्य
च प्रकृतिसन्धस्वभावमदनातपत्रकालादिपर्यवेक्षणपूर्वकमुपास्यमानानि
न दोषकगणि” इति करणप्रकरणप्रारम्भ एव समुपदिष्टम् ।

अपिच—

“यो भार्यायामृतां मोहादङ्गनेत्र प्रवर्तते ।

तस्य स्त्रीचेष्टिताकारो जायते पण्डमंजित ॥

ऋतां पुरुषवद्वापि प्रवर्तताङ्गना यदि ।

ततः कन्या यदि भवेत् मा भवेन्नरचेष्टिता ॥

(सुश्रु० सू० म्या० २ अ०)

इत्यादीं आयुर्वेदशास्त्रकारैर् मंदरिपिभिर्विपरिणतस्य पण्डित्यादि-
मतादोषदुष्टतया हेतुत्वं यथा चानितम् ।

नधात्रापि व्यज्पते यथा—

“अल्पप्रयुक्ता ऋतुयोगयुक्ता गर्भालमा म्भूलननुर्ननाङ्गी ।

क्षीणा नरोटा ज्वग्निता च नागी वज्या रतिर्गर्विपरितवन्धे ॥

पद्येनाऽवेन तज्जलुमन्तग ऋतुकाले वर्जनीयतया प्रतिपादितस्य
विपरीतगतस्य कैमधिकोऽयं प्रतिपधाभिनिवेशोऽस्य शास्त्रस्य स-
म्पद्यत ।

ये च मृदा अश्लोलावद्वलाध्वान्वयस्य शास्त्रस्य मन्यन्ते, नैरिमा-
निम्नोक्ता उपदेशोक्तयः सम्यक्परिशीलनीयाः—

ललिता परिगीता तु वनिता सा प्रशस्यते ।

दाम्पत्यसुखपीयुषमन्दोहं या प्रवाहयेत् ॥ १ ॥

कुटीरमपि दीनानां यया च समलंकृतम् ।

इन्द्रमन्दिरमौन्दर्यमहिमानं विडम्बयेत् ॥ २ ॥

प्रशस्ता च रतिःसुव यया तु हृदयस्थया ।

स्थान्ते नितान्तं शान्तिं स्याल्लोकद्वयमुद्यायदा ॥ ३ ॥

विषयाम्भोधिकल्लोलाद् या च जीवनपादपम् ।

विशीर्णमूलं भट्टिति मरुतं परिकल्पयेत् ॥ ४ ॥

लोकं धर्मार्थकामानि राजनीतिश्च प्रत्ययम् ।

ममालोक्य प्रवर्तत संयतो दारुमंग्रहे ॥ ५ ॥

रतिशास्त्रग्रहस्यज्ञं पुरुषार्थत्रयस्थितिम् ।

पालयन् विधियद्युक्तं सुखमक्षय्यमश्नुते ॥ ६ ॥

अस्य च सर्वलोकौपकारकस्य धर्मार्थकामव्यवहागत्युपदेशक-
त्वेन प्राशस्यं चद्वृत्र प्रदार्शिनम पूर्वाचार्यैर्वान्स्यात्यनादिभिर्महर्षिभिः-
नधादि-

तदेतद्ब्रह्मचर्येण परेण च ममाधिना ।

विहितं लोकयात्रायै न रागार्थोऽस्य भग्निधिः ॥

धर्ममर्थञ्चकामञ्च प्रत्ययं लोकमेव च ।

पश्यत्येतस्य तत्त्वज्ञो नच रागात्प्रवर्तते ॥

किम्वदुना, रतिशास्त्रं सर्वधैव निरचयं सर्वजनसुखकरं लोकड-
याविरुद्धञ्चेति सर्वथा भमादरणीमिव ॥

नम्यैतस्य रतिशास्त्रस्य लोकद्वयाविरुद्धं स्वस्थवृत्तमार्गानुसारि-
णं सर्वोपकारिणं विषयं सहस्रेण प्रतिपादयन्तं पञ्चसायकाख्यं ग्रन्थ-
मत्युपयोगिनमिति मन्वा सार्धजनिकसौलभ्याय प्रच्छिकाशयिषुभिः "प-
ञ्चाधमंस्कृतपुस्तकालयाऽध्यक्षे मोतीलालबनारसीदासमहोदयैः-
मप्रार्थिनोऽहं प्राप्तपुस्तकचतुष्टयाऽऽधारिणाऽऽस्यशोभनकर्मणि
प्रावर्तिषि । पुस्तकत्रयप्रेषकमहोदया डा. श्रीपाद कृष्णचन्द्रेण
महाशयाः शतशो धन्यवादपुर मग्मभिनन्दन्ते ॥

"तेषां नामानि प्राप्तिस्थानानि च यथा--

क संज्ञितम् पूनानगरस्थ डाक्टर भगटारकर संस्थापित प्रा-
च्यान्वेषणसंस्था संग्रहालयाप्राप्तम् ।

ख संज्ञितम् " " " " " "

ग संज्ञितम् " " " " " "

घ संज्ञितम् बीकानेरस्थ राजकीय पुस्तकालयात्प्राप्तम्--

अपिच तत्र २ पाठान्तर्गणि प्रादर्शयम् । आर्द्रा विषयमूर्चाम्, अ-
कारादिभ्रमेण च ततः श्लोकमूर्चाम्, अन्ते च पाणिभाषिकशब्दानां
मूर्चां न्यवेष्टयम् । . .

नंदचं स्वपरिधमं क्रमेऽपिगोधने शुद्धपुम्नकाभावेन, मदञ्जानेन,
 अक्षयोजकादिदोषेण वा जातानि म्वलितानि श्रीमद्भि प्रकाण्डप
 गिटने भवद्भि संशोधनीयानि, विलोकनीयानि चादमीयविषयग्रह-
 स्यानि, आकलनीयानि च केलिकलाचैलक्षणयानि -
 इति निवेदयति

लाहौर •
 १४ १०-७७

}

विठ्ठलशंकर

[मद्रपालजनपदान्तर्गत श्रीनिगरोपचरि—
 “खोला” ऽऽग्र्यग्रामवास्तव्य]

धिलडियालोपाह मदानन्द शास्त्री

अथ पञ्चमायकस्य विषयाणामनुक्रमणिका ।

प्रथमःसायकः ।		(विषयाः)	पृष्ठाङ्काःश्लोकाङ्काः
(विषयाः)	पृष्ठाङ्काःश्लोकाङ्काः	[४] चित्रिणीचन्द्रकला-	
मंगलाचरणम्	१ १	समुद्देशः	६
ग्रन्थकतुं परिचयप्रदर्शनम्	१ २	निधिभेदेन चित्रिणीवशांकरण-	
पर्वाचार्याणामुल्लेख	२ ३	विषयः	१६, २० २१, २२
[१] जातिस्ममुद्देशः	१ १	[५] शक्तिनीचन्द्रकला-	
नायकलक्षणम्	१ ४	समुद्देशः	७
पाठमर्देश लक्षणम्	१ ५	निधिभेदेन शक्तिनीवशांकरण-	
पद्मिनी स्वरूपम्	१ ६	प्रमाणः	१३, २१
चित्रिणी स्वरूपम्	१ ७	[६] हस्तिनीचन्द्रकला-	
शक्तिनी स्वरूपम्	१ ८	समुद्देशः	८
हस्तिनी स्वरूपम्	१ ९	निधिभेदेन हस्तिनीवशांकरण-	
पद्मिनीदाना सुरनोचितान्ति-	१ १०	प्रमाण	२५, २६
यथा	१ १०	पद्मिनीदाना सुरनोचितमम-	
[२] चन्द्रकलास्ममुद्देशः ४		यनिरूपणम्	६, ७, २८
सामान्यचन्द्रकला निरूपणम्	१ ११	[७] सन्धस्ममुद्देश	१०
प्रसारान्तरेणचन्द्रकला निरूपणम्	१ १२	देवगन्ता स्वरूपम्	११, २६
चन्द्रकलादीपनायै शेषवर्षणा-		गन्धर्वगन्ता स्वरूपम्	११, ३०
दिसम्	१ १३, १४	यत्तमगता स्वरूपम्	११, ३१
[३] पद्मिनी चन्द्रकला-		प्रेतमन्ता स्वरूपम्	११, ३२
समुद्देशः	५		
निधिभेदेन पद्मिनीवशांकरण-		द्वितीयःसायकः	११
० विषय	११, २६ १३, १४	[१] रतिभेदगगुदेयः	११

(विषय)	प्रकाश	श्लोकांशु	(विषय)	प्रकाश	श्लोकांशु
गुरुप्रमाणभेदेन नायकनायिक			मीरापूजादिदेशायाः	१६	१७
श्लोभेदा	११	१	वज्रादिदेशाया	१७	१८
तथाविधनायकनायिकयोः सम			मध्यदेशायाः	"	१९
गुरतरुधनम्	"	२	गौडदेशायाः	"	२०
श्रत्युच्चादिभेदेन गुरतस्यपद-			मालवायाधोलदेशायाश्च	१८	२१
भेदाः	१०	३.४	गुर्जरदेशाया	"	२२
तथाविधरत्नानामुत्तममध्यमा			गिन्बुंदशायाः	"	२३
धमत्वानिरूपणम्	"	४.६	फोशलादिप्रभवा	"	२४
प्रचण्डादिभेदेन गुरतत्रावध्यम्	"	५	द्राविडादिदेशाया	१६	२५
[२] पुरुषजानिसमुद्देशः १.३			महादिदेशाया	"	२६
जशान्तराणम्	"	=	पौण्ड्रदिदेशाया	"	२७
उपलक्षणम्	१४	६	नाटादिदेशाया	२०	२८
अशान्तराणम्	"	१०	म्लेच्छदेशायाः	"	२९
[३] स्त्रीजानिसमुद्देशः			पावताया काश्मीरदेशायाश्च	"	"
हरिणात्तराणम्	"	११	चन्द्रमालादिजानिस्य फलम्	"	३०
वडवान्तराणम्	१५	१२	[६] योनिस्वरूपसमुद्देश २.१		
हरिणात्तराणम्	"	१३	योनिधातुर्विध्यम्	"	३१
[४] चयोलक्षणसमुद्देश			योनानामुत्तममध्यमाधमत्वम्	"	३२
श्रवणाभेदेन चालादिमजानिरू-			[७] स्वामान्यकर्मसमु		
पणम्	"	१४	दश	"	
तायां स्वभावलक्षणम्	१६	१५	स्त्रीणां कामाभिषयम्	"	३३
[५] देशविशेषपर्यालक्ष-			श्रीला वृषिकरणाप्रवराः	२२	३४
णसमुद्देश	"				
शैलादिनिर्देशायाः	"	१६			

(विषयाः)	पृष्ठाङ्काः/श्लोकाङ्काः	(विषयाः)	पृष्ठाङ्काः/श्लोकाङ्काः
(८) प्रीतिकारणसमुद्देशः २२		मदनोद्दापकोऽङ्गरागः	२६ १०
नैर्गन्धियाः प्रीतेः स्वरूपम्	३५	नरमोहनारुखोऽङ्गरागः	११
विषयजाया प्रीतेः स्वरूपम्	३६	मुरनरमोहनोऽङ्गरागः	१२
मादश्यजायाः प्रीतेः स्वरूपम्	३७	श्रद्धमौरभकर प्रलेपः	२७ १३
अभ्यागजायाः प्रीतेः स्वरूपम्	३७	(५) सर्वोत्तमगन्धसमुद्देशः	
[६] रागविनाशसमुद्देशः		राजयोग्योऽङ्गरागः	१४
रागविनाशहेतवः	३८	कम्पूराङ्गलारुखोऽङ्गरागः	१५
तृतीयः सायकः		गौरभ्यगर्भाख्योऽङ्गरागः	२८ १६
[१] देहदौर्गन्ध्यहरणसमुद्देशः		(६) मुखवाससमुद्देशः	
अङ्गरागस्य प्रयोजनम्	१	मुसवामवामकरो रमालमारादि-योगः	१७
गात्रदौर्गन्ध्यहरलेपः	२	मुम्बसामकरो गुटत्वर्गादि योगः	१८
धर्मजगात्रदौर्गन्ध्यहरप्रदेहः	३	मुम्बसामकरो कृष्णचर्म	१९
रक्षादिदौर्गन्ध्यहरप्रलेपः	२४	(७) वार्जकिरुण्ययोगसमुद्देशः	२६
गात्रदौर्गन्ध्यहरः प्रलेपः	४	वार्जकिरुण्य प्रयोजनम्	२०
धर्मस्फुटिहरः प्रलेपः	६	विदारान्चूर्णम्	२१
[२] महापरिमलतैलसमुद्देशः	२५	श्यामतरुचूर्णम्	२२
महापरिमलतैलविधानम्	७	शताप्यर्थादिचूर्णम्	३० २३
[३] स्नानार्थमुगान्धिसमुद्देशः		कस्तूर्यादिमागयोगः	२४
भेशमार्थः	८	कस्तूरालाक्ष्याजप्रयोगः	२५
श्रद्धमौरभकरणम्	९	मादयादिचूर्णम्	२६
(४) सामान्याङ्गरागसमुद्देशः	२६	लघुराग्यानिगन्धादिचूर्णम्	३१ २७
		पदशान्मालिगन्धचूर्णम्	२८

(विषयः)	पृष्ठाङ्काः	श्लोकाङ्काः	(विषयः)	पृष्ठाङ्काः	श्लोकाङ्काः
[८] योनिगाढीकरण-			श्वेतशरपुखादिगुणिया	३६	६७
समुद्देशः	३१		श्वेतशरपुखामृत्	३७	६८
यानिगाढीकरणप्रयोजनम्	"	२६	श्वेतकाकजपामूलादिप्रलेपः	"	४६
निशाद्वयादिप्रलेपः	"	३०	[१३] तिलकतसमुद्देशः	"	"
धातक्यादिदयोगः	३२	३१	मञ्जिष्टादितिलकः	"	५०
पिक्वाजप्रयोगः	"	३२	[१४] अजनसमुद्देशः	३८	
इन्द्रगोपप्रयोगः	"	३३	रज्ज्वनप्रयोग	"	५१
दन्दावरादिप्रलेप	"	३४	[१५] चूर्णसमुद्देशः	"	"
मदनफलादिप्रमेह	३३	३५	कुष्ठादचूर्णम्	"	५२
[९] कामिनीद्रावण			(१६) लेपनसमुद्देशः	"	"
समुद्देश			वीर्यप्रलेपविधानम्	"	५३
कामिनीद्रावणप्रयोजनम्	"	३६	पतिदार्मीकरणप्रकारः	३६	५४
मिन्दुरादिप्रलेप	"	३७	सन्ध्यादिप्रलेप	"	५५
घोषाचूर्णप्रलेप	३६	३८	भन्लुकमंठादिप्रलेप	"	५६
टकणचूर्णप्रदेहः	"	३६	गोरोचनादिप्रलेप	"	५७
रोध्रादिचूर्णप्रलेपः	"	४०	[१७] धूपसमुद्देशः	४०	
वाजपूरमूलप्रलेप	"	४१	शुद्धपादि धूपनम्	"	५८
[१०] ध्वजशुर्लीकरण			[१८] काममन्त्र-		
समुद्देश	३५		समुद्देश-	"	"
कुष्ठादिचूर्णम्	"	४२	काम मन्त्र । तद्ध्ययानम् ४०	६१	५६
महादन्त्यादिचूर्णम्	"	४३	[१६] श्वामुग्ढामन्त्र		
लोध्राद्वर्तनम्	"	४४	समुद्देश-	"	"
[११] ध्वजदृढीकरण-			तन्मन्त्रस्तद्ध्ययानञ्च ४१	४२	५
समुद्देश	३६		[२०] विश्वेश्वरीमन्त्र-		
करवारादिप्रलेप	"	४५	समुद्देश	"	"
[१२] वीर्यस्तम्भन			त्वरेस्वरीमन्त्र । तद्		
समुद्देशः	"	"	ध्ययानञ्च ।	"	५१
सज्जालुमूलादिप्रयोग	"	४६	[२१] पद्मिनीमन्त्र		
			समुद्देश-	४३	

(अथवा)	पृष्ठाङ्काः	(विषया)	पृष्ठाङ्काः	श्लोकाङ्काः
पद्मिनामन्त्रस्तस्याम्		[२६] गेमशातनसमुद्देशः	४७	
प्रकारश्च	४३	(क)	भुजङ्गर्तनप्रयोगः	६६
[२२] चित्रिणीमन्त्र-			तालाकादिचूर्णम्	७०
समुद्देशः	"		शगभस्मप्रयोगः	७१
चित्रिणीमन्त्रस्तस्याम्			[३०] स्मरमन्दिग	
प्रकारश्च	"	(ग)	पुष्पसमुद्देशः	"
[२३] शङ्खिनीमन्त्र-			ज्योति मनीषत्रप्रयोगः	४८ ७२
समुद्देशः	४४		[३१] गर्भधारणसमुद्देशः	"
शङ्खिनामन्त्रस्तस्याम्			अश्वगन्धागाधितदुग्ध-	
प्रकारश्च	"	(ग)	विधानम्	" ७०
(२४) हस्तिनीमन्त्र-			लक्ष्मणाभूतप्रयोगः	" ७४
समुद्देशः	"		बीजपूरणप्रयोगः	४६ ७५
हस्तिनावशोकरणमन्त्रस्त-			रुद्रादिवाचिनदुग्धप्रयोगः	" ७६
त्याम्प्रकारश्च	"	(घ)	[३२] सुखप्रसवमन्त्र-	
(२५) अनिच्छाहरण			समुद्देशः	"
समुद्देशः	४५		नयःसुखप्रसवमन्त्रा	" ७७ ७
अनिच्छाहरणोपाय	"	-२	अपरमग्नप्रसवमन्त्रः	" ७० ७८
(२६) स्तनोत्थापन			नदान मानम्	" ८०
समुद्देशः	"		[३३] उन्मथ्याकरणसमुद्देशः	४१
मानहृत्पणादिप्रनेष	"	१०	पतापशात्तादनि मानम्	" १
भुजङ्गवर्गादि मानम्	"	१८	उद्वेगप्रसवप्रयोगः	" २
दाडिमर्तलवि मानम्	"	१५	शक्वमग्नवात्रप्रयोगः	" ३
(२७) पतितस्तनोत्थाप-			[३४] केशसंस्कार-	
नसमुद्देशः	४६		समुद्देशः	"
शर्पाणिसाननम्	"	६६	तिलप्रसृतादिप्रनेषः	" ८१
[२८] योनि संस्कार			निम्बर्तनप्रयोगः	४२ ८५
समुद्देशः	"		[३५] इन्द्रलुप्तसमुद्देशः	"
योनि उपनयः	"	६७	शर्पाणिसाननम्	" ८२
जातिप्रसृतादि	"	६८		

(वप न)	वृत्त. प्र. सं. रा. दा.:	(वप नाः)	प्रथम श्रवणाः
[अथ चतुर्थः मायकः]	५३	(६) कष्टमात्रात्ममुद्देशः	७६
[१] कन्यालक्षणसमुद्देशः	५४	कष्टमात्राः इत्यत्र	८३
विवादावन कन्यानां स्वल्पम्	१०३	(१०) तथाज्यप्रोत्समुद्देशः	६०
[२] कन्या दृपणसमुद्देशः	५५	त्याज्या इत्यत्र	२६
अनराधा कन्यका	६५६	(११) सुभनस्थानसमुद्देशः	५५
[३] घरलक्षणसमुद्देशः	५६	देश	५५
घरस्य लक्षणम्	"	तान्त्रिकस्थानपारगणना	७५
[४] घरदृपणसमुद्देशः	५७	श्राद्धस्थानपारगणना	८६
त्याज्यप्रोत्सवम्	"	(१२) अभिलाषसमुद्देशः	६१
[५] विवाहभेदसमुद्देशः	५८	अभिनाषोऽथजर्मनि चैष्ट-	
विवाहभ्यामभेदा	"	तानि	२३
अभिनिवाहः	१०	(१३) आलिङ्गनसमुद्देशः	५५
देवविवाहः	१६	आनिङ्गनप्रयोजनम्	७८
प्राजापत्यविवाहः	"	आनिङ्गनभेदा	७६
ग्राह्यविवाहः	१३	उच्चाभिरुद्धम्	१०
गान्धर्वगणपेशानविवादा	१७	तदावष्टितलक्षणम्	६२
आमगविवाहः	१५	जापनस्वरूपम्	७२
(६) परदारगत्याससमुद्देशः		विद्वस्वरूपम्	७३
परदाररता दृपणान	१६-७	ऊरुपगुणलक्षणम्	७६
(७) दृतीसमुद्देशः	५८	मिलनगङ्गलक्षणम्	१३
दशमामदशा	"	भवनारम्बरूपम्	७६
परदारगमनोरितः कालः	१८	नानादृक्स्वरूपम्	७७
परदारगमने दोषोत्पादनम्	"	(१४) चुम्बनसमुद्देशः	
दीर्घसम्मोहिता इत्यत्र	१६	चुम्बनस्थानानि	७८
(८) सुखभाष्यासमुद्देशः		दशमाभ्यन्तराणि चुम्बनस्था	
सुखभाष्या इत्यत्र	"	नानि	६६ • ३६
	२०	नामनदृक्क्षणम्	८०

(विषयाः)	पृष्ठाका	श्लोकाका	(विषया)	पृष्ठाकाः	श्लोकाकाः
स्फुरताक्ष्यचुम्बनम्	६४	४१	चान्द्रमसा नाडी	६६	३
पृष्ठस्वरूपम्	"	४२	शोरीनाडी स्वरूपम्	"	४
पीठितस्वरूपम्	६५	४३	२) उत्तानबन्धसमुद्देशः ७०		
सम्पुटस्वरूपम्	"	४४	तत्तद्वन्धाश्रयणे हतुप्रदर्शनम्	"	५
समौष्ठस्वरूपम्	"	४५	बन्धविशेषाश्रयणे ज्ञातव्या वि-		
(१५) नखाघातसमुद्देश	"	"	पया	"	६
नखक्षतस्थानानि	"	४६	उत्तानबन्धावधानम्	"	७
क्षुरितकलक्षणम्	६६	४७	समरादबन्धविधानम्	७१	८
अर्द्धेन्दुसंज्ञकस्वरूपम्	"	४८	नागरबन्धविधानम्	"	९
मण्डलस्वरूपम्	"	४९	व्योमपदबन्धविधानम्	"	१०
शशकस्तुनलक्षणम्	"	५०	त्रैयिकमबन्धः	"	११
मयूरपादस्वरूपम्	६७	५१	चातुर्वर्ण्यलुकबन्धः	७२	१२
पंजजम्बकस्वरूपम्	"	५२	अवदारितबन्धः	"	१३
दर्दुरकस्वरूपम्	"	५३	(३) पार्श्वबन्धसमुद्देशः	"	
नक्षत्रतानां कामवेशजनकत्वम्	"	५४	उपवातकबन्धस्वरूपम्	"	१४
करजक्षतानां कामसर्वस्वम्	"	५५	सम्पुटबन्धस्वरूपम्	७३	१५
(१६) दशनाघातसमुद्देश	"	"	नागबन्धस्वरूपम्	"	१६
दशनाघातप्रकारः	६८	५६	(४) उपाधिप्रबन्धसमु-		
दशनाघातस्थानानि	"	५७	द्देश	"	
(१७) केशकर्पणसमु-			पद्मामनबन्धस्वरूपम्	"	१७
द्देशः	"	"	गान्धर्वबन्धस्वरूपम्	७४	१८
कर्पणोचिताः केशाः	"	५८	(५) अधोमुखसमुद्देशः	"	
केशकर्पणप्रकारः	"	५९	द्वारिणबन्धस्वरूपम्	"	१९
[पञ्चमः सप्तमः]	६९	"	दन्तावलादिवन्धाः	"	२
(१) नाडीसमुद्देश	"	"	(६) ऊर्ध्वबन्धसमुद्देशः ७४		
तिष्ठोभगनाक्ष्यः	"	१	व्यासहरबन्ध	"	२१
सर्मारणारूपा नाडी	"	२	त्रिपादबन्धः	"	२२

(पर्याय)	पृष्ठाःश्लोकाः.	(पर्याय)	पृष्ठाः श्लोकाः
(७) पुण्यायिनसमुद्देश	७४	स्वाधानपातनाय स्वल्पम्	७८ २६
विपरातवन्धस्वरूपम्	, २३	उन्कागटताया स्वरूपम्	" ३०
विपरातवन्धस्य प्रमुखास्यन कथम्	" २४	वागसमाज्जताया स्वरूपम्	" ३१
विपरातार्तापननाया. श्रिय	७६ २५	सतदन्तारताया स्वरूपम्	" ३२
(=) मीमांसादिग्रन्थसमुद्देश	,	विपलताया. स्वरूपम्	७६ ३३
मातृत्वस्वरूपम्	" २०	वर्गितताया स्वरूपम्	" ३४
मानवस्वरूपम्	७७ २७	अभिगारिण्याः स्वरूपम्	" ३५
मीमांसादिग्रन्थकथम्	, २८	प्रोषिताया स्वरूपम्	" ३६
(६) अष्टनायिकासमु द्देश	७८	उपमहार	८२ ३७ ३८

अकारादि क्रमेण पद्यानामनुक्रमणिका ।

श्लोकाः	पृष्ठाः श्लोकाः	श्लोकाः	पृष्ठाः श्लोकाः
[अ]		[आ]	
अगम्यपत्र	३४ - ३६	आमण्डं	८ १ २५
अंगुष्ठं	४ १ ११	आखेट	२२ २ ३७
अन्युत्तमः	११ २ ३०	आचार	२ १ ५
असोमलम्भाम्	७१ ४ १६	अच्युम्ब्याधर	५ १ १६
असामुखी	७५ ४ २३	अदायक्ये	३७ ३ ५६
अन्योन्यदोः	७५ ४ २१	आदायप्रथम	५७ ४ १५
अमलरत्नित	१८ २ २३	आदायित्तर	२५ ३ ७
अम्भाजाभ्या	५३ ४ २	आयाम्	११ २ १
अरपप्रयु	७८ ४ २५	आलिन्यम	७ १ २२
अथडा	५७ ४ १६	आरम्भ	७६ ४ ३५
अग्निप्रवह	१ १ २	आर्यो	५५ ४ ० ६
अज्ञानादिज	६० ४ २४	आह्याचने	५६ ४ १३
अज्ञानान्तरयत्ता	५४ ४ ६		

श्लोकाः.	पृ.मा श्लो.	श्लोकाः	पृ.मा.श्लो.
(इ)		(रे)	
इत्यादियोगै	७७ ४ २८	पेण्य	२६ ३ १२
इदममृत	४६ ३ ७८	(श्रो)	
इन्दीवर	३२ ३ ३४	श्रोष्टेन	६४ ४ ४५
इहामृतं	५६ ३ ७७	(क)	
[उ]		करङ्गेनैव	६६ ४ ४८
उक्तागच्छति	६१ ४ २७	कनकरुचिर	४१ ३ ५६
उत्तानसुमाप्रथ	७० ५ ७	कन्यावान्धव	५६ ४ १२
उत्तानसुतायुव	७१ ४ ८	कन्या यौयन	५७ ४ १४
उशीर कृष्णा	२७ ३ १३	करकुच	१७ २ २०
(ऊ)		करतल	१८ २ २१
ऊरुतटे	६६ ४ ५०	कर्पूर्यं	५१ ३ ८३
ऊर्ध्वभुजा	६२ ४ ३१	कर्पाईमात्रं	५२ ३ ८५
ऊर्ध्वोःपतिः	७३ ५ १५	कशेरु	४६ ३ ७६
(ऋ)		कक्षाकुचो	६५ ४ ४६
ऋत्विग्भिः	५६ ४ ११	कक्षानितम्ब	६६ ४ ४६
(ए)		कक्षामुल्लसि	७ १ २३
एकं युवत्याश्चरणं	७१ ५ ११	कक्षायुगं	६५ ४ ३६
एकं युवत्याहृद	७२ ५ १४	कान्तस्य वक्षः	७२ ५ १३
एकावल्लभ	५६ ४ २३	कान्तामुखं	६५ ४ ४४
एकेन	६१ ४ ३०	कान्तोऽङ्गनाया	६४ ४ ४०
एकोयुवत्या	७५ ५ २२	कान्तो नितम्ब	७४ ५ १८
एभिर्जलं	५० ३ ८०	कान्तो मनोज्ञ	६२ ६ ३४
एलाशर्टा	२६ ३ ११	कामिन्या	५८ ६ १६
एवंविधाया	७१ ५ ६	कार्ये हृष्टाः	१५ २ १०
		किमत्रचिप्रम्	३५ ३ १३

श्लोकाः	पृ०मा०श्लो०	श्लोकाः	पृ०मा०श्लो०
कुर्वीताधिर	४ १ ४		
कुचलय	१८ २ २०	जानी कर्कट	२० ३ १४
कुष्ठोत्पलम्	३८ ३ ४०	जाती प्रसूनः	४६ ३ ६८
क्रोधात्प्रयाति	७८ ४ ३८	ज्योतिष्मती	४८ ३ ७२
क्षीरेण	३६ ३ ६६		
क्षीरौदनम्	४४ ३ ६२	तथा नखा	६८ ६ ४०
	(ख)	नन्यद्वी	३ १ =
खर्चा	४३ ६ ६	नस्मान्नेरण	२२ ० ३४
	(ग)	नम्या युचत्या	७० ४ ६
गण्डस्थली	६३ ४ ३८	नारापीडमुतः	४८ ६ २०
गाढं संश्लिष्य	२० २ २८	निलप्रसूनं	४१ ३ ८४
गाढालिङ्गन	४ १ १४	तुरङ्ग गन्धा	४८ ३ ७३
गात्रोपरिष्ठात्	६३ ४ ३६	तुषकण	३४ ३ ४१
गुञ्जाफलैः	४२ ३ ८६	तैलं हठात्	४४ ३ ६४
गुडत्वगेना	२८ ३ १८	त्रिवलिवलित	१० १ २६
गुडकुच	१० १ ३१		
गूढप्रन्धि	१९ २ १०	दन्तप्रकारः	६८ ४ ४६
गोरोचना	३६ ३ ४७	दन्नायलच्छ्वाग	७६ ४ २०
गौर्गतिनाडी	६६ ४ ६	दंष्ट्राकोटि	१२ ३ ६०
ग्रीवायाम्	७ १ २१	दारिद्र्यदुग्ध	२३ २ ३८
	(घ)	दार्मी	४६ ६ २१
गोथारज	१६ ३ ३८	दीर्घाक्षाः	१३ २ =
	(च)	दुष्टा दुर्गन्ध	२० ० २६
घटुलमगल	१० १ ३०	देर्षा महोरमय	३८ ३ ४१
घसु.प्राति	४८ ६ १८	देशान्तं	७६ ४ ३६
घुम्बिनालक.	६ १ १६	द्रवनि यदि	७६ ४ २६
घृणं विदाराः	२६ ३ २१	दृष्ट्वा मन्मथ	० १ ३
			(घ)
		धृतं ! ग्यमयं	७४ ४००६
		धृम्या प्रजातुं	७१ ४ १०

श्लोकाः	पृ०सा०श्लो०	श्लोकाः	पृ०सा०श्लो०
(न)		प्रचण्डवेग	१३ २ ७
नद्यां देवगृहे	६० ४ २४	प्रधानभूता	६६ ४ २
नाभ्यामतः	२२ २ ७४	प्रसाग्नितोरु	७० ४ ४
नितम्यविम्वम्	७२ ४ १०	प्रक्षालयेत्	४६ ३ ६७
निशाढयं	३१ ३ ३०	प्रागङ्गः	२३ ३ १
(प)		प्रातः	७६ ४ ३४
पत्युर्मुखे	६४ ८ ४१	प्रीतिःसभा	१२ २ ६
पद्मासनं	७३ ४ १७	प्रौढाकान्त	५६ ४ २१
पथ्याभागचतुष्टयं	२७ ३ १४	प्रौढाङ्गनायाः	३१ ३ २६
पथ्याभागचतुष्टयं	२८ ३ १६	[फ]	
पथ्या रसाला	२५ ३ ४६	फलंकदम्बस्य	४१ ३ ८२
पलाशभस्मा	४७ ३ ७०	[व]	
पलाशक्षीर	५१ ३ ८१	वरविहरण	११ १ ३२
पापिष्ठो	५५ ८ ८	बलेन नारी	२६ ३ ०
पार्श्वस्थितायाः	७३ ४ १६	बाला नूतन	१६ २ १५
पिकरच	१६ २ २४	बह्नास्मेन्दु	४ १ १०
पिकृशिक्षि	७७ ४ ०७	[भ]	
पिकाक्षबीजेन	३० ३ ३०	भल्लुकमेढं	३६ ३ ५६
पीनश्रोणी	५३ ४ ३	भक्ष्याधना	६८ ४ ५८
पीनाम्बलपतनु	३ १ ६	भुजङ्गनैलम्	४७ ३ ६६
पुंसःशरीरे	६७ ४ ४४	भूयोविभाव्य	२६ ३ २२
पुलगाफगज	१८ २ २४	[म]	
पुष्पदमाभ्र	४४ ४ ४	मदनकथन	३३ ३ ३५
पुष्पाङ्गगग	७८ ४ ३०	मभ्येन	३८ ३ ४३
पुष्पोक्तं	४८ ४ ७४	मनोभगा	६६ ४ १
पौलम्यः	४७ ४ १७	माजिष्ठ	३७ ३ ४०
प्र०पातोऽमल	४४ ४ ७	मागङ्ग	४४ ३ ६३
प्र०पीने मलनि	४३ ४ १	मांगीम	३० ३ २६
		मुग्धाःपाशाः	४० ३ ७६

श्रीमः	पृ	मा	श्री	श्रीमः	पृ	मा	श्री
मौलां शुन्तल	५	१	१३	वृद्धशाल्मलि	३१	३	२८
मृगी वृषं	१२	२	३	वृद्धारूढक	६१	४	२६
मृगी हृषं	१२	२	४	व्यक्तीकृता	६७	४	४२
मृङ्ग्री	१४	२	११	व्यादष्टोष्ट	८	१	२४
				व्यानिभ्त	१४	२	१२
(य)				[श]			
यःकुष्ठचूर्णम्	२८	३	१६	शतावरी	३०	३	२३
यद्यप्यष्ट	३३	३	३६	शशकहरिण	११	२	२
यद्याष्ट	६३	४	३४	शुचिचरित	१७	२	१६
यस्याःपतिः	७८	४	२६	शृङ्गावचा	४०	३	४८
या चापरा	६६	४	३	श्रीपणिकायाः	४६	३	६६
या चीजपूर	४६	३	७४	श्रीणीतटे	६०	४	३२
यामिन्याः	६	१	२७	श्यामा	३	१	७
यावश्चन्द्र	८०	४	३७	श्लिष्ट्राकन्धर	७	१	२०
यावह्लावां	८०	४	३८	श्लिष्ट्रागाढतरं	६	१	१७
योधत्तकी	३०	३	२४	श्वेतपुपुहाल्प	३६	३	४७
				श्वेतपुपुहाच	३७	३	४८
(र)				(प)			
रतिपगिमल	१	१	१	शोडशवर्षा	१४	०	१४
रम्भाजले	४७	३	७१				
रमालजम्बू	८८	३	१७	[म]			
रुक्षाह्नी	१६	२	१६	सङ्केतकं	७६	४	३३
रम्यायुगम	६७	४	४३	संस्थापनं	६६	४	४७
				सम्पूर्णन्दुतिथी	६	१	२६
[ल]				सम्पूर्णन्दुमुखी	०	१	६
लघुशाल्मलि	३१	३	२७	सम्भोग	३६	३	४४
(व)				सम्येष्टय	६८	४	४८
वज्रात्मकः	४०	३	६१	सकलसुरत	१६	०	२६
वन्निर्नशान्ति	२१	०	३३	सकुष्ठमा	३४	३	४०
वसाभुजङ्गस्य	४४	३	६४	सकेशरं	२४	०	६
विद्यायान	४४	४	१०				
विम्बोष्टं	६	१	१८				

श्लोका.	पृ. सा श्र	श्लोका	पृ मा श्र
सदाडिम	२४ ३ ५	स्थूलाङ्गी	१५ २ १३
मधानकीपुष्प	३२ ३ ३१	स्पर्शेन	२१ २ ३१
सधातकीलोध्र	२३ ३ २	स्फाराक रा	१४ २ ६
सरोध्रधत्तूर	३४ ३ ४०	स्फुर्जद्दीप	६० ४ २६
सलोध्र	३५ ३ ४४	स्वर्णाम्बुदा	२५ ३ ८
सर्वस्वमे	६७ ४ ४५	स्रक्चन्दनाम्बरमनो	२२ २ ३६
साचारः	२ १ ५	स्रक्चन्दनाम्बरवि	७८ ५ ३१
सा शक	३२ ३ ३३		
सिन्दूर	३३ ३ ३७	(ह)	
सिन्धूत्थ	३६ ३ ५५	हयानि	३६ ३ ४५
सितापिक	३० ३ २५	हरीतकीचन्दन	२४ ३ ३
सीमन्तपाश्वे	६७ ४ ५१	हरीतकीतोय	२६ ३ १०
सीमन्ते नयने	४ १ १०	हरीतकीथ्रीफ	३४ ३ ४
सुव्यति	६ १ २८	हस्ताङ्गुली	६५ ४ ४३
सुरतरस	१६ २ २७	हस्तेन नेत्रं	६४ ४ ४२
स्त्रीपुंसयो	११ २ ५		
स्थितोपविष्टं	६० ४ ३३	ज्ञेया.	१७ २ १८

इति पद्यानामनुक्रमणिका ॥

पञ्चमायकस्थपारिभाषिकशब्दानां सूची ।

शब्दा	पृ मा श्र	शब्दा	पृ मा श्र
पद्मिनी	२ १ ६	मातङ्गलीलायितम्	" १ १४
चित्रिणी	३ १ ७	सत्कारः	" १ १५
शङ्खिनी	" १ १	मायूगादिघ्नकम्	६ २ १७
हस्तिनी	" १ ६	अर्द्धचन्द्रः	" १ १७
सुगन्तस्त्रयः	४ १ १०	सुग्नितम्	" १ १७
चन्द्रकैला	" १ ११	स्मग्मन्दिग्म	७ १ २१
मनाभवगृहम्	" १ १०	काक्किग्रशीलायितम्	" १ २१
स्फोटा	५ १ १३	सीन्धुनम	" १ २२

शब्दः	पृ. मा. श्लो.	शब्दा	पृ. मा. श्लो.
कन्दर्पनिधिः	= १ २३	मनोजंगहम्	३२ ३ ३२
कामालयः	, १ २५	कुसुमेपुत्रम्	, ३ ३३
कामागारम्	= १ २६	क्षेत्राधिकम्	६१ ४ ३०
कुचलिका	, १ २६	लताविष्टम्	६२ ४ ३१
नलिनी	, १ २७	जाघनम्	, ४ ३२
मातङ्गी	, १ २७	विद्धकम्	, ४ ३३
द्वितीयः मायकः	११	ऊरुपगूढकम्	, ४ ३४
शश	१३ २ =	निलतण्डुलम्	६२ ४ ३५
वृषः	१४ ० ६	शीरजलम्	, ३ ३६
तुरगः	, २ १०	लालाटिकम्	, ४ ३७
उधरतम्	१२ २ ३	निमित्तम्	६४ ४ ४०
नीचरतम्	, २ ३	स्फुरितम्	, ४ ४६
अन्युधरतम्	, २ ४	घृतम्	, ४ ४२
आतनीचरतम्	, २ ४	पीडितम्	६५ ४ ४३
समसुरतम्	, २ ६	सम्पुटकम्	, ४ ४४
प्रचण्डवेगः	१३ २ ७	समौष्टम्	, ४ ४५
मध्यवेगः	, २ ७	हुरितकम्	६६ ४ ४७
लघुवेगः	, २ ७	अर्जुन्दुकम्	, ४ ४८
हरिणी	१५ २ १०	मगटलम्	, ४ ४९
तुरङ्गी	, ० १३	मयूरपादम्	६७ ४ ५२
घाला	१६	पङ्कजपत्रम्	, " "
नरुणी	"	दंडुरकम्	, ४ ५६
श्रीढा	, २ १५	भुजङ्गचक्रां	६८ ४ ५८
वृक्षा	"	समीरण	६९ ४ २
मन्मथमन्दिरम्	३१ ३ २६	चान्द्रमनी	, ५ ३
घराहम्	, ३ २६	गौरी	, " ४
कन्दर्पगहम	१५ २ ११	घन्ध	७० ५ ६
रतगुहा	, २ ११	उत्तानघन्धः	, ५ ७
मदनातपत्रम्	३१ ३ ३०	समपादघन्ध	७१ ५ =

शब्दा	पृ. मा. श्लो.	शब्दा.	पृ. मा. श्लो.
नागरवन्धः	७१ ५ ६	स्तनितम्	७७ ५ २७
व्योममदवन्धः	" ५ १०	स्वार्धीनपतिका	७८ ५ २६
त्रैविक्रमवन्धः	" ५ ११	उत्कण्ठिता	" ५ ३०
चाटुकफेलुकवन्धः	७२ ५ १२	वासकसञ्जिता	" ५ ३१
अवदारितवन्धः	" ५ १३	कलहान्तरिता	७६ ५ ३२
उपवीतवन्धः	" ५ १४	विप्रलब्धा	" ५ ३३
सम्पुटवन्धः	७३ ५ १५	खण्डिता	" ५ ३४
नागवन्धः	" ५ १६	अभिसारिका	" ५ ३५
पद्मासनवन्धः	" ५ १७	प्रोपिता	८० ५ ३६
कीर्तिवन्धः	७४ ५ १८		
हारिवन्धः	" ५ १९	अवशिष्टाः शब्दाः	
दन्तावलवन्धः	" ५ २०	पाश्वन्धः	७२ ५
छागवन्धः	" " "	उपाधिष्टवन्धः	७३ ५
तुरङ्गवन्धः	" " "	पुरुषापितम्	७५ ५
व्याप्तकरवन्धः	७५ ५ २१	कैलिङ्गः	७६ ५ २४
त्रिपादवन्धः	" ५ २२	करणम्	७५ ५ २२
विपरीतवन्धः	" ५ २३	स्मरागारम्	७३ ५ १६
सीकृतम्	७७ ५ २६	मनोभवागारमुखम्	६६ ५ १

श्री गणेशाय नमः ।

पञ्चसायकः

“प्रथमः सायकः

रतिपरिमलमिन्धुः कामिनीकैलिवन्धु-

विहितभुवनमोदः मेव्यमानप्रमोदः ।

जयति मकरकेतुं मोहनस्यैकहेतु-

विरचितवहुसेवः कामिभिः कामदेवः ॥१॥

“ग्रन्थकर्तुः परिचयप्रदर्शनम्-

अस्ति प्रत्यह मर्धितापहरणे प्रीत्यैकदीक्षागुरुः

श्रीकण्ठार्चनतत्परो भुवि चतुषष्टेः कलानां निधिः ।

संगीतामृतमत्प्रमेयरचना चातुर्यं चिन्तामणिः

प्रख्यातः कविशेखरार्चितपदः श्रीज्योतिरीशः कृती ॥२॥

(१) “विहितमदनमोदः” इति गणपुस्तकस्य पाठः । (२) “धामानेपमदीपतिर्दिशि
मुनारादान्त्र पूजाय” इति कामजित् पुस्तकस्य पाठः ।

“पूर्वाचार्याणां मुल्लेखः-

दृष्ट्वा मन्मथतन्त्र मीश्वरमतं वात्स्यायनीयं मतं
गोशीपुत्रक मूलदेव भणितं वाभ्रव्यवाक्यामृतम् ।
श्रीनन्दीश्वररन्तिदेवभणितं क्षेमेन्द्रविद्यागमं
तेनाऽऽल्कृत्यतः पञ्चसायक इति प्रीतिप्रदः कामिनाम् ॥३॥

[१] “अथ जातिममुद्देशः-

“तत्र नायकस्य लक्षणम्-

साचारः करुणामयः कृतमति वार्दावदाताशयः
काम्यः कामकलानिधिः सुवचनः स्त्रीणां मर्ता सुन्दरः ।
आढ्यो नीतिपटुः क्षमीच कुतुकी शूरः कुलीनो युवा
संक्षेपा दिह नायको निगदितः संगीताशिष्यान्वितः ॥४॥

“पीठमर्दस्य लक्षणम्-

आचारे विनये नये च सुकृता तौर्यत्रिकेऽकृत्रिमः^३
शास्त्रे कौतुकाशिल्पनाटकीवर्धौ नानाकलाकौशले ।
ऊहापोह समस्तनर्मघटना भावेऽङ्कितज्ञः पटुः
मन्त्रज्ञ स्थिरमौहदः प्रवचनः स्यात्पीठमर्दः सदा ॥५॥

“पद्मिन्याः स्वरूपम्-

सम्पूर्णैन्दु मुखी विलोल नयना पीनस्तनी दाक्षिणा-

(३) तेनाऽऽल्कृत्यत” इति घपुस्तनीय पाठान्तरम् ।

(४) “कृत्रिमे” इति कपुस्तनीय पाठान्तरम् ॥

मृदङ्गी विकचारविन्दमुरभिः श्यामाऽथ गौरद्युतिः ।
 श्रुत्वाहाररता विलामकुशला हंसस्वना मानिनी
 लज्जालु गुरुदेवपूजनरता स्या न्नायिका पद्मिनी ॥ ६ ॥

चित्रिण्याः स्वरूपं दर्शयति—

श्यामा पद्ममुखी कुरङ्गनयना चामोदरी वत्मला
 मंगीतागमवेदिनी वरतनु स्तुङ्गस्तनी शिल्पिनी ।
 विद्यालापरता मतङ्गजगति मार्धन्मयुरस्वना
 विज्ञेया कविशेखर प्रणयिनी चित्रस्वना चित्रिणी ॥ ७ ॥

“शङ्खिन्याः स्वरूपं निरूपयति—

तन्वङ्गी कुटिलेक्षणा लघुकुचाऽऽभोगा मदावेशिनी
 प्रायो दीर्घकचा स्वभावपिशुना कष्टोपभोग्या रता ।
 पिङ्गा लोलगतिश्च घर्घरया रक्ताम्बराल्हादिनी
 नानास्थाननखप्रदान रमिका मेयं मता शङ्खिनी ॥८॥

“हस्तिन्या स्वरूपम्—

पीना स्वल्पतनु भ्रूशं मदुगतिः क्रुरा नमत्कन्धरा
 स्तोकापिङ्गल कृन्तला पृथुकुचा लज्जाविहीनानना ।
 चिम्बोष्ठी बहुभोज्यभोजनरुचिः कष्टक्रमाध्यारता
 गौराङ्गी करिदानगन्धिमदन श्याना मता हस्तिनी ॥९॥
 “पद्मिन्यादीनां नायिकानां सुरतोचिता म्लिथयो निरूप्यन्ते-

ब्रह्मास्येन्दु शराचिंसङ्ख्य-तिथयः ख्याता नलिन्या रते
 पौलस्त्यास्यरसाष्टभास्कर तिथिप्रीता भवे चित्रिणी ।
 रुद्रानङ्ग तुरङ्ग शम्भु तिथिभिः स्या च्छहिनी मोदिता
 शेपाः स्युः सुरतोत्सवेषु करिणीजातेः स्त्रियाः प्रीतयो॥१०॥

॥ इति जाति समुद्देशः ॥

(२) अथ चन्द्रकलासमुद्देशः—

अथ सर्वसामान्यां चन्द्रकलां निरूपयति
 अङ्गुष्ठे चरणो च गुल्फ-बलये जानुद्वये जङ्घयोः
 नाभौ वक्षसि कक्षयो निर्गदित-कण्ठकपोलाधरे ।
 नेत्रे कर्ण युगे ललाटफलके मौलौ च वामभ्रुवा
 मूर्ध्नाधश्चलनक्रमेण कथिता श्वान्द्रीकलाः पक्षयोः ॥११॥

अथ प्रकारान्तरेण चन्द्रकला निरूपणम्—
 सीमन्ते नयनेऽधरे च गलके कक्षातटे चूचुके
 नाभौ श्रोणितटे मनोभवगृहे जङ्घातटे पिण्डके ।
 गुल्फे पादतले तदङ्गुलितलेऽङ्गुष्ठे च तिष्ठत्यसौ
 वृद्धिशीलतया समं शशिकलालीलाकरो योपिताम् ॥१२॥

अथ चन्द्रकलादीपनार्थं

“तत्तदङ्गेषु किं किं कार्यमिति निरूपयति—

मौलौ कुन्तलकर्पणं नयनयो राचुम्बनं गण्डयो—

(१) “रुद्रानाग” इति स पुस्तके लिखितम् ।

(२) “वाहुके” इति स पुस्तकेय पाठान्तरम् ।

दन्तेनाधरपीडनञ्च सुमहत् स्फोटोच्च नामौ शनैः ॥

कक्षाकण्ठ कपोल मण्डल कच श्रेणीषु देया नखाः

सीमन्ते लिखनं करं रुमिर्जा गृहीत गाढं ततः ॥१३॥

कुर्वाताधिरतं मनोभयगृहे मातङ्गलीलायितं—

जान्वद्गुष्ठ पदोरु गुल्फ कलनं वाऽन्योन्यतः कामिनोः ।

इत्येवं कथितः प्रदेशकलनादिन्दोः कलादीपनं

कर्तव्यञ्च नरैर्न विस्तरभया दुक्तः प्रपञ्चोऽखिलः ॥१४॥

॥ इति चन्द्रकला समुद्देशः ॥

“अथ पद्मिनीचन्द्रकलासमुद्देशः—

गाढालिङ्गन पूर्वकं कररुहं रालिख्य जहा स्थलीं

दन्वामुञ्च नखान्नितम्बफलके पार्श्वेच पृष्ठोदरे ।

मीत्कारध्वनि जागरुक पृलका माद्ये दिने पद्मिनी

मित्थं चन्द्रकलाविदः श्वशतां कामानयेयु द्वियम् ॥१५॥

अथ द्वितीयायां तिथौ पद्मिन्या वशीकरण
प्रकारं निरूपयति—

आचुम्ब्याऽधरपद्मं स्तनमुगे नेत्रालिके पार्श्वयोः

मूर्द्धान्ते जघनम्यलोकफलके कृत्वा नखालेखनम् ।

(१) स्फोटां चोटा मिस्यथ ।

“तुदाञ्च” इति पाठान्तरम् । (२) आद्ये दिने प्रतिपत्तिपाशिति भावः ।

(३) “शान्तमेयु” इति षष्ठ्यन्तस्य पाठान्तरम् ।

मर्पन्तो नखरैः पदाम्बुजयुगं कृत्वा कुरङ्गीदृशं
संसेव्याविरतं प्रबुद्धमदनां कुर्युः द्वितीयादिने ॥१६॥

“अथ चतुर्थ्यां तिथौ वशीकरणोपायं दर्शयति

“श्लिष्टा गाढतरं निपीड्य च कुचौ पीत्वा च दन्तच्छदं
वांमोरौ करजक्षतं भुजलता मूले विशेषात्पुनः ।

मायूराङ्गिकमर्द्धचन्द्रछुरित प्रायान् नखानादरात्
दद्युर्वाह्यरतोपचारचतुराः प्रायश्चतुर्थ्यां तिथौ ॥१७॥

“पञ्चम्यां तिथौ पद्मिन्याःसद्यः द्रावणोपायं दर्शयति

“विम्बोष्ठं परिचुव्य दक्षिणकरेणाऽऽकृष्य केशोश्चयं
स्वच्छन्देन विमृश्य चूचुकयुगं चुम्बन् प्रियां भावयेत् ॥
आमृश्यात्करजैः सखेलपुलकं भृयो नितम्बस्थलीं
पञ्चम्यां द्रवतां नयेत्कमलिनी मित्याह वात्स्यायनः ॥१८॥

इति पद्मिनी चन्द्रकलासमुद्देशः ॥

“अथ चित्रिणी चन्द्रकला समुद्देशः—

दशम्यां तिथौ चित्रिण्या वशीकरणोपायं निरूपयति

“चुम्बित्वालक मुन्मदः कररुहं रालिख्य वक्षोजकं
श्रोणी पृष्ठं भुजादिकेर्णं जघनं स्त्यानोरुयुग्मस्थलीम् ।
पाणिभ्यामुपगूहयन् स्वरमणीं कान्तो दशम्यां तिथौ
कन्दपं प्रतिबोध्य चन्द्रकलया कुर्युर्निजां चित्रिणीम् ॥१९॥

(१) “सपोरु” इति गणुस्तके लिखितम् । (२) “भुजास्य” इति गणुस्तके दृश्यते ।

“पष्ठ्यां तिथौ चित्रिण्या द्रावणोपायं प्रदर्शयति

श्लिष्टा कन्धरकन्दली भुजलातापाशेन गाढं ततः

पायं पाय मजस्र मुत्पलदशां वक्त्रारविन्दामवम् ।

नाभीकण्ठानितम्ब मंगमलय व्यापार पारंगमः

पष्ठ्यां चन्द्रकलाकलापनिपुणं देया नखाःमर्वतः ॥२०॥

अष्टम्यां तिथौ चित्रिण्या द्रावणविधिं निरूपयति

“ग्रीवायां पग्रिम्य गाढ मसकृन्नामिं नखै रालिखन्

दन्तोष्ठं पग्रिपोडयन् कुचतटीं चुम्ब न्मनाक् ताडयेत् ॥

मानन्दं स्मरमन्दिरे करिकरक्रीडायितं कुर्वता

नेतव्या तरुणी स्वकीयवशतां चण्डी तिथौ कामिनी ॥२१॥

“सप्तम्यां तिथौ चित्रिण्या वशीकरणोपायं दर्शयति

श्रालिङ्गय प्रमभं कपोलनयनश्रोणिश्रुतीश्रम्बयेत्

स्थानेष्वेषु नखप्रदान कुशलो दत्त्वा नखान्निर्दयम् ।

दष्टा चाधरपल्लवं कुचयुगञ्चा कृप्य केशान् दृशो

रुन्नेपं विदर्धत मीन्कृतजुषो भानोम्निर्था नायकः ॥२२॥

इति चित्रिणी चन्द्रकला समुद्देशः ॥

‘अथ शांखिनी चन्द्रकला समुद्देशः—

विष्णुतिथौ शांखिन्वा वशीकरणोपायमाह—

कंचा मुल्लमितं विलिख्य करजं गलिङ्गय दोम्यां मुद्

गात्रं श्वोरसिजां निपीड्य सुतरां विष्णो स्तिथौ चन्द्रवित् ।
 “त्रयोदश्यां तिथौ तस्या द्रावणोपायं निरूपयति
 आचुम्बेच्च कपोलकण्ठगलके मृद्रन्तुरोजद्वयं
 कन्दर्पस्य तिथौ नखचातिवशात् प्राक् शङ्खिनीं द्रावयेत् ॥२३॥

भानुतिथौ शंखिन्या वशीकरणोपायं निरूपयति
 व्यादष्टौष्ठपुटः कपोलनयनं श्रोत्रं नखै रालिखेत्
 सान्द्रानन्द निगूढ कण्ठ बलयं भानोस्तिथौ भामिनीम् ।
 चतुर्दश्यां तिथौ तस्या द्रावणोपायं दर्शयति
 आघातं नखरैश्च तत्र चरण ग्रीवाकुचोरः स्थले
 कृत्वाऽऽलिख्य च भूतनाथदिवसे कुर्यात्सुधी विह्वलाम् ॥२४॥

इति शंखिनी चन्द्रकला समुद्देशः ॥

“अथ हस्तिनी चन्द्रकला समुद्देशः

‘गिरिजा तिथौ हस्तिन्या वशीकरणोपायं दर्शयति
 “आकण्ठं परिरभ्य दोर्लतिकया निष्पीय वक्त्राम्बुजं
 कक्षाश्च स्तनमण्डलोदरतटीं चञ्चन्नखै रामृशन्
 क्षोणी भृत्तनयातिथा वैथ मुहु कामालयं संस्पृशन्
 संस्पृश्या धर पञ्चवं ग्रह तिथौ कुर्याद् द्रुतां हस्तिनीम् ॥२५॥

(१) गृहामिनि क पुस्तके लिखितम् ।

(२) “सेवेत् ,, न मंत्रक पुस्तकस्य पाठ । (३) “विह ,, इति क पुस्तके लिखितम्

पूर्णामास्या ममावस्यां च तिर्यौ हस्तिन्या
द्रावणोपायं प्रदर्शयति—

मम्पूर्णेन्दुतिर्यौ परिचगादिने तस्यैव तुल्या तिथि
स्तस्या भेव वशीकृता शशिकलासम्योधनैः कामिनी ।
कामागारचुचलिकामु करजर्दन्तैश्च दन्तच्छ्रद्धे
गरलेपे. परिचुम्बनैश्च विविधैर्गित्याह नन्दीश्वरः ॥ २६ ॥
इति हस्तिनीचन्द्रकला ममुद्देशः ॥

इति चन्द्रकलाममुद्देशः ॥

पद्मिन्यादीनां नाथिकानां सुरतोचितममय
मपवर्णयति ।

“कामिन्याः कथित श्वतुर्थचरणःकालो नलिन्या रते
प्राग्म्भप्रहरे प्रयाति सुगितां चित्रप्रियां चित्रिणीम् ।
शङ्खिन्याः समुदीरितः कविर्वरं याम स्तृतीयो मतो
मातङ्गी द्रवतामुपति सुतगं नश्रंदिनम्यार्द्रयोः ॥ २७ ॥

“पद्मिन्या रात्रिगुरत मकिञ्चित्करमिति दर्शयति ।

मुगयति न पुमांमं पद्मिनी कापि रात्रौ,
निधुनमिति तस्यां नैव किञ्चित् प्रयोज्यम् ।

शिशुरपि यदि कान्तां वासरे ता मुपेयात्,
विकसति रवियोगात् सा हठात्पद्मिनीव ॥ २८ ॥

अथेदानीं वाभ्रव्यमूलदेवयो र्भतान्तर मत्राभिधीयते ।
“सत्वसमुद्देशः ।

देवसत्वाया लक्षणम् ।

त्रिवलिवालितमध्या कम्बुकण्ठी विदग्धा,
कमलसुरभिदेहा केतकीगर्भभव्या ।
शुचिचरिताविचित्रा शीलमन्तोपयुक्ता,
सुललितपिकवाणी स्यादियं देवमत्वा ॥ २६ ॥

गन्धर्वसत्वायाः स्वरूपं निरूपयति ।

चटुलचपलदृष्टिं नृत्यगीतादिदक्षा,
जनितविविधतुष्टिं र्गन्धमाल्यानुरक्ता ।
शिशिरसुरभिमासक्रीडनप्रेमपात्री,
भवति रुचिरमूर्तिः सैव गन्धर्वसत्वा ॥ ३० ॥

यक्षसत्वाया लक्षणम् ।

गुरुकुचयुगभारा गौरदेहाऽतिदेहा
तरुणहरिणनेत्रा कोपना चीतलजा ।
विविधमधुरभोज्या मत्स्यमांनानुरक्ता,
मुनिभिरियमज्ञर्था यक्षसत्वा प्रदिष्टा ॥ ३१ ॥

प्रेतसत्त्वायाः स्वरूपम् ।

वरविहरणविज्ञा रात्रिसञ्चारधीरा,
मलिनपिशुनचित्ता कुत्सिताहारचेष्टा ।
विकृतवदनचन्द्रा कृष्णवर्णाऽतिखर्वा,
मलिनवमनरक्ता कीर्तिता प्रेतमत्त्वा ॥ ३२ ॥

इति मत्वममुद्देशः ॥

इति कविशेखर ज्योतीश्वराचार्य विरचिते पञ्चमायके
जात्यादि निरूपणो नाम प्रथमः मायकः ॥

“अथद्वितीयःमायकः ।

अथ रतिभेदममुद्देशः

अथ गुणप्रमाणभेदेन नायकनायिकयो र्भेदप्रदर्शकं
वात्म्यायनीयं मत मवतारयति
“आयामैः परिणाडकैश्च पुरुषा लिङ्गैर्वैराङ्गैः स्त्रियः
ज्ञातव्यान्तु रमग्रहारुण ममस्याताङ्गुलैः मर्धतः ।
जात्यातेऽपि शशा वृषाश्च तुरगाः प्राज्ञःश्रुतास्ताः परं,
मृग्यधाकरिणीति विस्तरभयात् संक्षिप्य निष्कृष्यतेः ॥१॥
अथ नायकनायिकयोः ममसुरत माह ।
शशकहगिणपत्न्यो गौतुरङ्गयो म्मर्धव
दृगजपतिपत्न्यो र्वेकस्यं रतं म्यात् ।

(१) “अथाध्यागि” इति च परमं विरिचम । (२) “अथाध्यागि” इति च
५५१वीव पाठानाम् ।

इह भवति नितान्तं प्रीति रन्योन्ययोगात्
अपरमण मशक्यं स्त्री कथं स्वीकरोति ॥ २ ॥

उच्चादिस्वरूपेण सुरतस्य षड् भेदान् दर्शयति ।
तत्र उच्चरतस्य नीचरतस्य च भेदद्वयं निरूपयति ।
मृगी वृषश्चेत् वृषभी तुरङ्ग भेतदद्वयं तूच्चरतं वदन्ति ।
अश्वा शशं गोः करिणीश्च वैतन्नीचद्वयं तुष्टिकरं न यूनाः ॥३॥
अत्युच्चातिनीचरतयोः स्वरूपं दर्शयति ।
मृगी हयं हस्तिवधु शशञ्चेदत्युच्चनीचं सुरतं वदन्ति ।
प्राणप्रभेदेऽपि न च द्रवन्ति तम्मिन्न तृप्यन्ति नितम्बवत्यः ॥४॥
रताना सुत्तममध्यमाधमत्वं निरूपयति ।
स्त्रीपुंसयोः साम्यतरं प्रशन्तं मध्यद्वयं मध्यममामनन्ति ।
अत्युच्चकं वाप्यतिनीचकम्वा निन्द्यं रतज्ञैः सुरतं प्रदिष्टम् ॥५॥
रतानां प्रीतिजनकत्वादिकं वर्णयति ।
प्रीतिः ममा म्यान् सुरते ममाख्ये-
नीचद्वये योपिन एव तुष्टिः ।
अत्युच्चकं रप्यतिनीचकयो
तुष्टिर्न यूनां नच मुन्दरीणाम् ॥ ६ ॥
इदानीं प्रचण्डादिभेदेन सुरतस्य त्रैविध्यं दर्शयति ।

[१] अपराण ममेव्य इति क पुस्तके दृश्यते ॥

(२) "आयुष्य भेतद् द्वितयं वदान्त" इति कंगङ्कपुस्तके, मपुरतके च दृश्यते

(३) त्वस्य पश्य पशोभागः इति पुस्तके न दृश्यते ।

प्रचण्डवेग मन्वथ मध्यवेगस्तथापरः स्याल्लघुनामधेयः ।

पुंस स्तरूयया उभयोरपीह त्रिधा कवीन्द्राः सुरतं वदन्ति ॥७॥

इति रतिभेदसमुद्देशः—

अथ पुरुषजातिममुद्देश -

तत्रादौ शशजातीयकानां नायकानां स्वरूपं
निरूपयति—

दीर्घाक्षाः सूक्ष्मदेहा लघुसमदशना लम्बकर्णाः सुवाचो

ग्रीवायां जानुदेशे क्रचरशतले कालिमानं वहन्तः ।

अल्पाहाराः सुशौचा दिनमाधिशयिनः कान्तिमन्तो घनाढ्याः

क्रीडावन्तो विनीता लघुतरमुग्ताः पुण्यभाजः शशाःस्युः ॥८॥

अथ मृगजातीयकानां नायकानां स्वरूपं वर्णयति

सुंचारुकेशो मृदुवाक सुवेशः

मुदीर्घकण्ठ क्षपलः सुनेत्रः ।

(१) कौञ्जिककविविरचिते रति रहस्ये तु प्रचण्डादिवेगेन नवधारत मिन्युक्तम्

वधा—मन्दमध्यमचण्डा- रयुवेगत उभये तथा । वेगः कामुकता ज्ञेयस्नेनाऽपि नवधा रतम् इति ॥ यस्यायमाशयः -

मन्दवेगयोर्युनो, मङ्गल एक रतम् । मध्यवेगयो युनोः मङ्गलेऽप्येकरतम् । प्रचण्ड

वेगयो युनो मङ्गलेऽप्येकरतम् । एवं त्रीणि रतानि । मन्दवेगयायुवत्या मष्ट मध्य

वेगस्य युनः मङ्गले चैकं रतम् । मध्यमवेगया युवत्या मन्दवेगस्य युन मङ्गलेऽप्येक

रतम् । एवं पञ्चरतानि । मन्दवेगयाऽङ्गनया चण्डवेगस्य नरस्य मङ्गले चैकं रतम् ।

मध्यवेगयाऽङ्गनया चण्डवेगस्य नरस्य मङ्गले चैकं रतम् । चण्डवेगयाऽङ्गनयामध्यवेगस्य

पुरुषस्य मङ्गले चैकरतम् । चण्डवेगया युवत्या मष्ट मन्दवेगस्य पुरुषस्य मगये चैकं

रतम्, इति पूर्वतो गणनया नवधा रतमिति ॥

(२) कश्चमल इति क पुस्तके लिखितम् ।

(३) इदं पद्य म पुस्तके न लिखितम् ।

सुरङ्गपाणिः समदन्तपङ्क्तिः

सौभाग्ययुक्तः कथितो मृगोऽयम् ॥

अथ वृषभजातीयकानां नायकानां लक्षणं

प्रतिजानीते—

“स्फागकाराः मदर्पाः सुरतरमकलालम्पटाः सुन्दरगङ्गाः

व्यूढोरस्काः सुरूचाः सुसमजठारिणो मांसला लालनेत्राः ।

अत्यन्तप्रौढवाक्या. परिलघुधृतयः क्रोधना मध्यवेगा

उच्चारणो लिङ्ग मीर्षाद्विततनवभित्तं रङ्गुलीकैर्बहन्ति ॥ ६ ॥

अश्वजातीयकानां नायकानां स्वरूपं निरूपयति—

कार्ये हृष्टा बलिष्ठाः सितसमदशनाः पीवरास्फोरवक्त्रा

श्रीवावाहूरुदीर्घाः परहितनिरताः सात्विकाः स्निग्धवाचः ।

निर्लजाश्चारुशीलाः पृथुतरगतयश्चण्डसम्भोगरक्ता

अश्वा लिङ्गं वहन्तो युवतिजनरता भानुसङ्ख्याङ्गुलीकम् १०॥

इति पुरुषजातिसमुद्देशः ॥

अथ स्त्रीजातिसमुद्देशः—

तत्र हरिणी जातीयकानां स्त्रीणां स्वरूपं निरूपयति

मृदङ्गी दीर्घनेत्रा चरविसलतिकाकोमला दीर्घवाहुः

(१) अत्यन्तप्रौढवाक्या इति समञ्जसं पुस्तके न पुस्तके च लिखितम्

(२) शंखाङ्गुलीयभित्तं इति पाठान्तरं गपुस्तके दृश्यते ।

(३) “पातरा म्याधराभः इति न पुस्तकायं पाठान्तरम् ।

शोणाम्भोजाभिरामं वहति करयुगं वेदिमध्या मुकेशी ।
 सुश्रोणिः कम्बुएठी पृथुकुचयुगला यावहत्यद्गुलीकः
 पद्मभिः कन्दर्पगेहं कथयति हरिणीं ता मिह ज्योतिरीश ॥११॥

अथ वडवाजातीयकानां स्त्रीणां स्वरूपं निरूपयति
 व्यानिम्नोत्तुङ्गशीर्षा बहुतरकपिशस्थूलकेशप्रचारा
 चञ्चनीलाम्बुजाक्षी मुललितवदना तुङ्गवचोऽजमार्गे ।
 गम्भीरावर्तनाभिर्वलिभि रुपगता श्रोणिभारालमाङ्गी
 मेयं रन्ध्राद्गुलीकं वहति रतगुहान्ध्रकं वै तुरङ्गी ॥ १२ ॥

अथ हस्तिनीजातीयकानां नायिकानां स्वरूपं दर्शयति
 “स्थूलाङ्गी स्थूलगण्डा लघुतरनयना स्थूलनीलाल्पकेशा
 विम्बोष्ठी पीनवाहुः कठिनगुरुकुचा हीनपर्वतिदुष्टा ।
 निर्लजा रामभोक्त्रि स्तरलितवदना मर्षदा कष्टमाध्या
 निर्दिष्टा हस्तिनीयं वहति गविममं ग्दुलैर्गुह्यदेशम् ॥ १३ ॥

इति स्त्रीजातिममुद्देशः ॥

अथ स्त्रीणां वयोलक्षणममुद्देशः—

अवस्थाभेदेन नायिकानां बालादिभंजात्वंनिरूपयति
 पोडेशवर्षा बालामित्यालपन्ति धीमन्तः ।
 विंशत्यब्दा तस्मिन् विंशत्प्रांदा ततः परं वृदा ॥ १४ ॥

(१) “ श्रीजातिममुद्देशात्पुनः प्रोक्तं च पञ्चमं च १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ ”

(२) “ श्रीजातिममुद्देशात्पुनः प्रोक्तं च पञ्चमं च १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ ”

अथ तासां स्वभावलक्षणमुपादिशति ।

“वाला नूतनसङ्गमे रतिकरी सान्द्रान्धकारे भवे
दालोके सुखमातनोति तरुणी सम्भोगलीलाविधौ ।
आलोकेऽपि सुखायते सरभसं प्रौढा तमिस्त्रेऽङ्गना
वृद्धा जीवितहारिणी न कुरुते कुत्रापि मौख्यं मनाक् ॥१५॥

इति वयोलक्षणसमुद्देशः ॥

“अथ देशविशेषलक्षणसमुद्देशः

“अथ देशभेदेन स्त्रीणां स्वरूपं निरूप्यते—

“रूक्षाङ्गी बहुवादिनी चलमतिर्गोतप्रिया वातला
शैलाम्भोनिधिपार्श्वदेशवनिता प्रायो भवेदीदृशी ।
वर्षायां कुसुमाकरे च बहुशः मेव्या पुनः प्रीतिदा
गुर्वाहारसुगन्धमाल्यवसनस्निग्धाङ्गरागादिभिः ॥१७॥

अथ सौराष्ट्रकलिङ्गदेशप्रभवाणां स्त्रीणां
स्वरूपं निरूपयति—

“गूढग्रन्थि रहनिंशं हि मकले गात्रे बहत्त्यच्छ्रिता
मम्भोजप्रमवाऽरुणोत्पलकरा शीतालये प्रेयसीः ॥
सौराष्ट्री च कलिङ्गदेशयुवतिः कामं भवेत् पित्तला

- (१) बहुवादिनी ,, इति वपुस्त्रीयं पाठान्तरम् । (२) “शीतप्रिया” इति ग पस्तके
लिखितम् । (३) “सम्भोगमपुण्यगतममये ” इति वपुस्त्रीयं पाठान्तरम् ।
(४) “सम्भोगममये ” इति गपुस्त्रीयं पाठान्तरम् ।

हेमन्ते शिशिरे नरैरनुदिनं सेव्या यथाकाङ्क्षया ॥१७॥

“अथ वङ्गादिदेशप्रभवाणां स्त्रीणां

लक्षणं लक्षयति-

‘जेया कोकिलकाकलीकलरवा मेढस्विनी शीतला
निद्रालुक्च शिरीषकोमलतनु स्निग्धानना श्लेष्मला ।
वंगश्रीहृटकामरूपतरुणी शीतादिकालं विना
गन्तव्या शग्दि प्रकृष्टमदना श्रीप्मे नरै राहता ॥१८॥

“अथ मध्यदेशीयानां स्त्रीणां स्वरूपं निरूपयति

शुचिचरितविचित्रा चित्रमम्भोगमित्रा
नरवदशनविरक्ता शिल्पशिदानुरक्ता ।
स्थिरमतिनिजबन्धुः काममर्वस्वसिंधु
भवति रुचिरवेशा कामिनी मध्यदेशा ॥१९॥

अथ गौडदेशीयस्त्रीणां लक्षणं दर्शयति

करकुचकरजाताश्लेषविन्यामदक्षा

सकलसुरतसिन्धु ज्ञानवैराग्यदक्षा ।

(१) “शीतादिना मेढरी ,, इति ग पुस्तके दृश्यते ॥

(२) “स्थिरमतिनिज बन्धु ” इति कपुस्तकीय पाठे ॥

(३) मधुवचनविभागा कामतानगरागा

विगतमणमर्भाति कोकिलालापगीति ।

भवति मतिनिजान्ता चित्रमम्भोगशान्ता

रमयाते त्रिल कौली कार्तिता वग गौडी ॥

“करकुच”-इति पद्यस्थान्ते कमलकपुम्भने गणेशवपुस्तके पद्यमेतदाधिः ।

पठयते ।

न लघुं न बहुवेगा प्रायशः कामरक्ता
रमयति मधुराल्पं सुन्दरी हन्त गौडी ॥२०॥

“अथ मालव चोलदेशीयाङ्गनानां स्वरूपं
दर्शयति

“करतलहतितुष्टा ब्राह्ममम्भोगहृष्टा
चिरनिधुवनमाध्या मालवी धृत्तवाक्या ।
सुखयति सुखवेगा व्यञ्जितानङ्गरागा
चपलापिशुनलोला म्यादियं चोलवाला ॥२१॥

“अथगुर्जरदेशीयानां स्त्रीणां स्वरूपं दर्शयति

“कुवलयदलवर्णा चारुनाटङ्ककर्णा
चकितहारिणनेत्रा फुल्लराजीववक्त्रा ।
लघुनिधुवनरक्ता कष्टमम्भोगसक्ता
सुललितगतिरेपा गुर्जरी चारुवेपा ॥२२॥

अथ मिन्धुदेशीयस्त्रीणां लक्षणं प्रतिपादयति

“अमलवलितदृष्टि दिव्यरूपाङ्गयष्टिः
कठिनमदनवेगा दुःखसाध्या प्रयोगे ।
विरमति सुरतान्ते कोपमायाति कान्ते
विविधपुरुषलोला मन्धवी दुष्टशीला ॥२३॥

अथ कौशलावन्तिकान्धूदेशीयानां स्त्रीणां
स्वरूपं दर्शयति

“पुलककरजटात्री दृष्टवाक्याभिधात्री

(१) “रमयति” इति वाच्यं कर्तव्यं “रमयति” इति पुरतर्कय म पाठ ॥

(२) “अथगुर्जरदेशीयानां स्त्रीणां स्वरूपं दर्शयति” इति म पुस्तके न्ययने । (३) “दुःखसाध्या प्रयोगे” इति
व पुस्तके पठ्यन्तरम । (४) “मिन्धु” इति व पुस्तके विहितम् ॥

“अथ लाटकर्णाटदेशीयानां स्त्रीणां
स्वरूपं वर्णयति

“गाढं मंशिलप्य कण्ठे लिखति कररुहं. सर्वत.कान्तदेहं
केशेष्याकृष्य चुम्बत्यधर भविरतं मुष्टिघातं ददाति ।
वृत्तिं नो याति शीघ्रं द्रवति नच रते चण्डवेगप्रगल्भा
ज्ञातव्याः पण्डितेन्द्रै रतिललितरति लाटकर्णाटिनारी ॥२॥

अथ पूर्वाद्धेन म्लेच्छाङ्गनानां पार्वतीयानाञ्च
तराद्धेन काश्मीरादिदेशीयानाञ्च
स्त्रीणां स्वरूपं निर्दिशति

“दुष्टा दुर्गन्धदेहा पशुसमसुरता ऋचुम्बनाश्लेषहीनाः
सैर्ष्या म्लेच्छाङ्गना स्यु लघुरतनिरताः पार्वतीयाश्च नार्यः
काश्मीराभीरमध्या सकलरसकलामोदहन्त्री नितान्तं
साध्या देशानुसारादिहपटुमतिभि र्योपितः सर्वदेव ॥२६॥

“अथ शशिकलाबोधनजातितत्त्वादि
ज्ञानस्य फलं दर्शयति—

“जाते स्तत्त्वं ममन्तं निगिलशशिकलाबोधनं सत्ववृत्तिं
मृग्यादीनां वशित्वं मदनरसकलाकांतुकश्चाप्यंशपम् ।
इत्थं य. कामिनीनां कलयति चरितं देशमात्म्येन सम्यक्

(१) केशाङ्गनेपनमेप्रवाणा दान म पुम्नकाय पाठा तरम् ।

(२) म्लेच्छाङ्गना स्यु दान म पुम्नकाय पाठा तरम् ।

(३) काश्मीराभागाभ्या दान म पुम्नकाय पाठान्तरम् । तत् न ममादीनानां

यावत्तावत्स तस्याः प्रभवति हृदये प्राणनाथः सुखाय ॥३०॥

इति देशविशेषस्त्रीलक्षणममुद्देशः ।

“अथ योनि स्वरूपममुद्देशः—

“अथ योने श्रातुर्विध्यं निरूपयति—

“स्पर्शेन पङ्कजस्रमस्तरूष्णीजनाना
मभ्यन्तरे च गुटिकामर्म एव कोपि ।
योनि भवेदथ वलिप्रकरावकीर्णो
गोजिह्विकासुखदककशगर्भदेश ॥३१॥

“अथ योनीना सुत्तममध्यमाधमत्वं दर्शयति—

अत्युत्तमः प्रकथितः प्रथमः कवीन्द्रे
मध्यश्च मध्यमविधः किल मम्प्रादिष्टः ।
शेषद्वयं मदनकेलिकलारसञ्जै
निन्द्यं मदेव कथितं सुरतोन्मवेष्टु ॥३२॥

इति योनिस्वरूपममुद्देशः ॥

“अथ नामान्यकर्मममुद्देशः—

स्त्रीणां कामाधिक्यं प्रतिपादयति—

यन्दि नै शान्तिं मृषयाति कदापि काष्ठं
नाम्भोनिधिं विरमति प्रचुरं पयोभि ।
नाप्यन्तको जगति जन्तुभिर्गति वृत्तिम्
वामापि नैर पुरुषैः सलु याति तोषम् ॥ ३३ ॥

“तस्मा च्चरेण रतिरागविचक्षणेन
 माया मुपास्य सकलां स्वरीरसाध्याम् ।
 तासां मनोहरणमेव परं विधेयं
 नो वेद कोऽपि हृदयं किमु कामिनीनाम् ॥३४॥
 इति सामान्यकर्मसमुद्देशः ॥

निसर्गजायाः प्रीतेः स्वरूपम् ।

“नाभ्यासतो नच भवेद् विषयाभिमाना
 जन्मान्तरीयसहजा पुरुषस्य नार्या ।
 प्रीतिः परस्परतया हृदयावनद्धा
 नैसर्गिकीति कथिता कविशेखरेण ॥ ३५ ॥

विषयजायाः प्रीतेः स्वरूपम् ।

“स्रक्चन्दनाम्बरमनोहरभक्ष्यभोज्यं
 नानाविधं रूपचिता विषयः मदैव ।
 प्रीतिः स्मृता विषयजेति कविप्रवीरै
 मादृश्ययोगसुभगाकथिता ममाच ॥ ३६ ॥

अथ अभ्यामिकीं प्रीतिं निरूपयामि

“आखेटाशिल्पसुगृहजनकोलिरङ्ग
 मङ्गीतमेवनविधा वृषचीयते या ।
 अभ्यामकाशलवशेन कृशोदरीणा
 मभ्यासिकी निगादिता कविभिः पुगणैः ॥ ३७ ॥

इति प्रीतिकरणसमुद्देशः

(६) अथ रागविनाशनसमुद्देशः ।

दारिद्र्यदुःसभयपिङ्गवगात्ररागं
रुद्रगक्रोपतनुतादिभि रीष्टपराणाम् ।

रागं त्यजन्ति गनिता इह विस्तरस्य
भक्त्या नचास्य कथित मकलो विवर्त्त ॥ ३८ ॥

इति रागविनाश ममुद्देशः ॥

इति श्रीकृतिशेखर ज्योतीश्वर नृपतिविरचिते—
पञ्चमायके द्वितीय मायक ॥

॥ अथ तृतीयः मायकः ॥

[१] “अथ देहदोर्गन्ध्यहरणममुद्देशः—

“अङ्गरागविलेपनस्य मुरतादावुपयोगितां
दर्शयति—

“प्रागङ्गराग पुष्पेण कार्यं त्विया च सम्भोगसुखाय रात्रां ।
तस्मादह गन्धाविधानमार्दा विलामिनः मर्मसुदीरयामि ॥१॥

“तत्रादौ कामिन्या गात्रदोर्गन्ध्यहरं प्रलेपं
निरूपयति—

मधानकौलोध्र मग्निष्टपत्रं
मचन्द्रने दाडिमयन्कलञ्च ।
ण्पोऽङ्गनाना कथित क्रीन्ट्रं
शरीरदोर्गन्ध्यहरं प्रलेप ॥ २ ॥

अथ धर्मजनितगात्रदोर्गन्ध्यहरं विलेपनं
वर्णयति—

हरीतकी, चन्दन, मुस्त, नागै-
रुशीरलोध्रोत्पलरात्रिमूलैः ।

स्त्रीपुंसयो र्धमजगात्रगन्धं
विनाशयत्याशु विलेपनेन ॥ ३ ॥

अथ कक्षादि दौर्गन्ध्यहरं प्रलेपं निर्दिशति

हरीतकीश्रीफलमुस्त युक्तं

चिञ्च्चाफलं पृत्तिकरञ्जवीजम् ।

कक्षादिदौर्गन्ध्य मपि प्रभूतं

विनाशयत्याशु हठेन योग ॥ ४ ॥

“सचन्दनोशीरकविल्वपत्रै-

कोलाक्षमज्जाऽगुरुनागपुष्पैः ।

ल्लिप्त्वा शरीरं प्रमदाहवेन

चिरप्ररूढं विनिहन्ति गन्धम् ॥

प्रकारान्तरेण तरुण्या गात्रदौर्गन्ध्यहरं प्रलेपं

निर्दिशति

“सर्दाडिम च्वग्मधुलोध्रपत्रैः

पिष्टैः समानैः पिचुमन्दपत्रैः ।

विलिप्य गात्रं तरुणी निदाघे

दुर्गन्धिधर्मापचयं निहन्ति ॥ ५ ॥

अथ धर्मस्रुतिहरं प्रयोगमुपादिशति

सकेशरोशीरशिरोपलोध्रं

श्चूर्णीकृतं रङ्गविलेपनेन ।

ग्रीष्मे नराणां न कदापि देहे'

धर्मस्तुतिः स्यादिति भोजगजः ॥ ६ ॥

इति दुर्गान्धिहरणसमुद्देशः ।

(१) अथ महापरिमलतैलसमुद्देशः ।

अथ महापरिमलतैलं निरूपयति

आदां विन्चदलं ततो मरुत्कं पुष्पाण्यशोकस्य तु
प्रत्यादित्य मजस्र मेव हविषा त्रोटि स्तरं निक्षिपेत् ।
केतक्याः कुमुमानि चैव मुद्गशः शेषे क्षिपेदादराद्
इत्थं कार्यं मिदं महापरिमलं तैलं नरैः सिद्धये ॥ ७ ॥

इति महापरिमलतैलसमुद्देशः ॥

(३) अथ स्नानीयसुगंधिसमुद्देशः ।

अथ कुन्तलचैद्यण्यकरणोपायं निर्दिशति—

“स्वर्णाम्बुदोशीरममीपुतानां पथ्यान्वितानाश्च विलेपनेन ।
स्नान्वा नरः माग्भमेव मांभाद्यकण्यमाप्नोति शिरोऋहाणाम् ॥”

अथ अङ्गमौरभार्थं विलेपनं सुपदिशति—

पथ्या-ग्मालामलकीफलानां
मजस्रमूर्जामृतदलान्पलानाम् ।

मांभीयुतानां परिलेपनेन

स्नायान्नर मौरभकान्तिवृद्धये ॥ ९ ॥

इति स्नानीयसुगन्धिममुद्देशः ॥

(४) अथ ममान्याङ्गरागममुद्देशः—

अथ मदनोद्दीपक मङ्गरागं निरूपयति—

हरीतकी-तोयद-तुल्यभागै

घनेचरस्यापि चतुर्थभाग ।

तद्वद्भागसः कथितो नरसम्य

स्यादेष गन्धो मदनप्रकाश ॥ १० ॥

अथ नरमोहनाख्य मङ्गरागं दर्शयति—

पला-शटी-पत्रक चन्दनानि

तोया-भया-चन्द्र-घनो-न्पलानि ।

भमौरभोऽयंसुरराजयोम्य

ख्यात सुगन्धो नरमोहनारव्यः ॥ ११ ॥

अथ सुरनरमनोहरं विलेपनं निर्दिशति—

ऐण्य-काष्मीर-घना-ऽम्बु-लोध-

निशाकगे-शीर ममानि पिष्ट्वा ।

लेप. प्रियोऽये सुगमानवाना

मुदीरितः पर्णुनीन्द्रवेयैः ॥ १२ ॥

(१) नरमानाथ इति कपुष्पवाय पाठान्तरम् । (२) "कथान्तरैरिति इति
शेषपुस्तक २३५८ ।

अथ विलामिनीना मङ्गमौरभार्थं प्रलेपं कथयति—

उशीर-कृष्णागुरु-चन्दनानि

पत्रा-Sम्बु-तुन्धानि घनानि पिष्टा ।

एतानि शात्रेषु विलामिनीनां

श्रीगण्डमुन्यं कथयन्ति गन्धम् ॥ १३ ॥

इति मामान्याङ्गरागममुद्देशः ॥

(५) “अथ सर्वोत्तमगन्धममुद्देशः ॥

अथ नरेन्द्रघृन्दाभिनन्दनीयं मुगन्धं निरूपयति--

“जाती-कर्कट-रक्तचन्दनघनश्रीवामश्लेयक

कस्तूरी कनकं मतङ्गवृसुर्मः स्थौण्यैरुं संयुतम् ।

एतानीन्दुयुतानि पणजंभैः पिष्टोऽङ्गरागः शुभः

कार्यो गन्धकलाकलापवृशल-चौर्णान्द्रयोग्यः मदा ॥१४॥

अथ कस्तूरीदलाभिधं विलेपनं निर्दिशति--

“पश्या भागचतुष्टयं जलमृचो भार्गवरुमात्रं मतं

जात्या भागयुतं तर्धत्र शाशिन स्थौण्यभागद्वयम् ।

भागाः पञ्च शिलागमकस्य कथिता भागो नगम्यापिच

कस्तूरीदलसंज्ञकं निर्दिष्टं मौरभ्य विज्ञेयम् ॥ १५ ॥

“अथ मौरभ्यगर्भाभिधं प्रलेपं निरूपयति—

पथ्या भागचतुष्टयं जलमुचो भार्गकमात्रं मदा

श्रीखण्डागुरुजातिकामृगमदस्योक्ताश्च भागाम्त्रयः ।

मांसीपत्रतुपाग्वालकर्मैः मम्यकृतया पेपितः

मवेरेभिरिहोत्तमः प्रकथितः मौरभ्यगर्भाभिधः ॥ १६ ॥

इति सर्वोत्तमगन्धसमुद्देशः ॥

[६] अथ मुखवाससमुद्देशः—

अथ रसालफलसारादिकृतं वदनवासमुपदिशति

“रसाल- जम्बूफल-गर्भसारः

मककटो माचिक-संयुतश्च ।

स्थितो मुखान्ते पुरुषस्य रात्रौ

करोति सौरभ्यसंखं मुखस्य ॥ १७ ॥

अथ गुडत्वगादिकृतां वटिकां निर्दिशति—

“गुडत्वगेला-नख-जातिकाह्नैः

स्वर्णान्वितः चुद्रवटी विधेया ।

ताम्बूलगर्भा दिवसे च रात्रौ

करोति पुंसां मुखवाम मिष्टम् ॥ १८ ॥

अथ मुखवासकरं कुष्ठचूर्णप्रयोगं निरूपयति

“यः कुष्ठचूर्णं मधुना घृतेन

(१) अत्राप्यभ्य निर्दिश्य पाठः समस्तपुस्तके स्पष्टमेव भिन्नितम् । तृतीयः पादस्तु न दर्शितः ॥

(२) “मौरभ्यमयः” इति, तपुस्तकायं पाठान्तरम् । “मौरभ्यमया” इति पाठान्तरं च विद्ये पाठान्तरम् ।

पिकाचूर्वाजान्वित मत्ति नित्यम् ।

भार्गकमात्रेण मुखं तदीयं

गन्धायते केताकिपृष्पतुल्यम् ॥ १६ ॥

इति सुखवाभममुद्देशः ।

(७) अथ वाजीकरणयोगनमुद्देशः

अथ वाजीकरणप्रयोजनं निरूपयति

बलेन नारी परितोपमेति

न हीनवीर्यस्य कदापि मांग्यम् ।

अतो बलार्थं गतिलम्पटस्य

वीजाभिधानं प्रथमं विदध्यात् ॥ २० ॥

अथ विदारीचूर्णं प्रयोगं निर्दिशति

चूर्णं विदार्याः म्वग्मेन तस्याः

सम्भावितं भास्करगश्मिजालं ।

मघ्वाज्य-भस्मिश्रित माशु लीदवा

दश श्रियो गच्छति निर्विशङ्कः ॥ २१ ॥

अथ आमलकचूर्ण-प्रयोगं निरूपयति

“भृषो विभाष्याऽऽमलकस्य चूर्णं

ग्मे च तर्पय मिताज्यमिश्रम् ।

सर्चाद्र मालेढि निशामुखे यो
नूनं म वृद्ध स्तरुणस्व मेति ॥ २२ ॥

अथ शतावर्यादिचूर्णविधान माह

शतावरी-वानरि-गोचुराणां
गोरक्ष मातङ्गवलावलानाम् ।
क्षीरेण चूर्णानि निर्पाय गर्त्रां
मथ्नाति दर्प तरुणी जनस्य ॥ २३ ॥

अथ वर्तक्यादानां मांसप्रयोग माह—

यो वर्तकीलावकपिञ्जलानां
मांसं तथा वेष्टमविहङ्गमस्य ।
हृद्येन मिद्धं मह मन्धवेन
महावलः स्यादुपभुज्य नूनम् ॥ २४ ॥

अथ कोकिलाक्षवीजानां विधानमाह—

मित्ति पिरु तरु वीजं तण्डुलाः पष्टिकानां
मघृतमधुममेतं प्रन्यहं योऽवलेढि ।
जठर कुङ्कमध्मे याति यावन्न पाकं
रमयति कृशदेहोऽप्यङ्गनानां समहम् ॥ २५ ॥

अथ मांस्यादि चूर्ण प्रयोग माह—

मार्मी विदारीञ्च तथोच्चटाञ्च
क्षीरे गवां चाद्र घृतोपपन्नाम् ।
पीन्या नरः शकण्या सुयुक्तां
कुलिङ्गचट्ट हृष्यति भवर्गत्रिम् ॥ २६ ॥

(१) "आग्नेन" इति पाठान्ताम् ।

अथ शाल्मलीमूलादिविधानमाह—

लघुशाल्मलिमूलेन तालमूलीं मुचृशिताम् ।

सर्पिषा पयसा पीत्वा रतां चटकवद भवेत् ॥ २७ ॥

अथ वृद्धशाल्मलिमूलस्वरसविधानमाह ।

वृद्धशाल्मलिमूलस्य रमं शर्करयापिबेत् ।

एतन्प्रयोगात्सप्ताहाजायते रेतसोऽम्बुधिः ॥ २८ ॥

इति वाजीकरणसमुद्देशः ॥

[८] “अथ योनि गाढीकरण समुद्देशः

“अथ योनिगाढीकरण प्रयोजनं निर्दिशति—

श्रीढाङ्गनाया नवमृतिकायाः

शलथं वराङ्गं न मुखाय यनाम् ।

तस्मान्नरं भेषजतो विधेया

गाढा क्रिया मन्मथ मन्दिगम्य ॥ २९ ॥

“अथ निशादि प्रलेप माह—

“निशाद्यं पङ्कजकेशरञ्ज

निष्पिप्य देवद्रुमतुल्यभागम् ।

अनेन लिप्तं मटनातपत्रं

प्रयाति गङ्गोच मलं युवत्याः ॥ ३० ॥

अथ धातक्यादि प्रयोग माह

सधातकी-पुष्पफल त्रिकेन

जम्बूत्वचासाररसै र्युतेन ।

लिप्त्वा वराङ्गं मधुकेन तुल्यं

वृद्धापि कन्येव भवेत् पुरन्ध्री ॥ ३१ ॥

अथ कोकिलाक्ष वीज प्रयोग माह

पिकाक्षबीजेन मनोजगेहं

विलिप्य योषा नियमं चरन्ती ।

दृढेन गाढं लभते तदङ्गं

दृष्टो नरै रेप सदैव योगः ॥ ३२ ॥

अथ इन्द्रगोपविधानं निरूपयति

मा शक्रगोपं स्वयमेव पिष्ट्वा

विलिम्पति स्त्री कुसुमेषुवेश्म ।

आहत्य काठिन्य मलञ्च गाढं

भवेच्च नात्रास्ति विकल्पमत्ता ॥ ३३ ॥

अथ इन्दीवरादिप्रलेपविधान माह

इन्दीवरव्याधिवक्षोपस्थानां

तुरङ्गगन्धाद्वेययामिनीनाम् ।

(१) इलम्बेन स्वर्णीयं वृक्षमेषुवेश्म इति पाठान्तरम् ।

(२) रत्ननाशयानामिति पाठान्तरम् ।

लेपेन नार्या स्मर-वेश्मरन्त्रं

मङ्गाचयन्याशु हठेन योगः ॥ ३४ ॥

अथ मदनफलादियोगमाह

मदनकचनमार्गं चांद्रतुल्यैर्वराङ्गं

शिथिलतमपि यस्या पूरितं भूय एव ।

भयति कठिनमुच्चैः कर्कशं कामिनीना

मिति निगदति योगं गन्तिदेवां नग्नः ॥३५॥

इति योनिगाढीकरणममुद्देशः ॥

(६) “अथ कामिनीद्रावणममुद्देशः—

“अथ कामिनी द्रावण प्रयोजनं निरूपयति—

“यद्यप्यष्टगुणाधिको निगदितः कायोऽङ्गनानां मदा

नो याति द्रवतां तथापि ऋटिति व्यायामिनां मङ्गमे ।

तस्माद्धेयज-यम्प्रयोगविधिना संक्षेपतो द्रावणं

किञ्चिन्पल्लवदायि पङ्कजदृशां प्रत्यायनं कामिनाः ॥३६॥

अथ निन्दूरादिप्रयोग माह—

“निन्दूर-चिञ्चाफल-माक्षिकानि

तुल्यानि यस्या मदनातपत्रे ।

निक्षिप्यते सा पुरुष-प्रमङ्गान्

प्रागेव रेतः-श्रुति मातनोति ॥३७॥

“अथ घोषाचूर्णप्रयोगं दर्शयति-

“घोषारजः सौद्रममन्वितं वा
 चिह्नं यदीये मदनातपत्रे ।
 द्रुता भवेत्मा हठमेव नारी
 दृष्ट. मदाऽयं किल योगराजः ॥३८॥

“अथ टङ्कणचूर्णप्रयोगं दर्शयति-

अगस्त्य-पत्र-द्रव-मंयुतेन
 मध्वाज्य-सम्मिश्रित-टङ्कणेन ।
 लिप्त्वा ध्वजं यो रमतेऽङ्गनायाः
 स शुक्रमावर्षति शीघ्रमेव ॥३९॥

“अथ रोध्रादिचूर्णप्रयोगमाह-

स रोध्र-धत्तरक-पिप्पलीनां
 क्षुद्रोपणा-सौद्र विमिश्रितानाम् ।
 लेपेन लिङ्गस्य करोति रेतः-
 न्युतिं विपक्ष-प्रमदाजनस्यं ॥४०॥

“अथ वीजपूरमूलप्रयोगं निर्दिशति-

तुपकण-परिमिश्रं वीजपूरस्य मूलं
 दिवम-कर-मयुरवे महितं वेश्मनीरुम् ।

(१) “घोष रजः” इति गमुस्तत्राय पाठान्तरम् ।

(२) य पुरन्दरे श्लोके नन्तर पर्यामिदं दृश्यते

गिदाधर्मात्तत्रयुग्ममाणा जानाप्रगुनन्व जनेन लिप्त्वा ।

विहितेषु विगं प्रमदागुपयात् स्तशान रेत क्षरति प्रसामम् ॥

(३) “गामपेग्म” इति गमुनिनः पाठः ।

द्रवति भ्रूटिति कान्ता भेषजस्यास्य योगा-
दिति वदति नेन्द्रे रन्तिदेवः कवीन्द्रः ॥४१॥

इति कामिनीद्रावणममुद्देशः ।

[१०] “अथ ध्वजस्थूलीकरणमुद्देशः-

“अथ ध्वजवृद्धयर्थं कुष्ठाद्यचूर्णमाह-

म कुष्ठ-मातङ्ग वलाऽवलानां
वचाऽश्वगन्धागजपिप्पलीनाम् ।
तुरङ्गशत्रो नैवनीतयोगात्
लेपेन लिङ्गं मुशलन्व मेति ॥४२॥

अथ ब्रह्मवल्ल्यादिचूर्णप्रयोग माह-

किमत्र चित्रं यदि ब्रह्मवल्ली-
वचाऽश्वगन्धा-जलशूकचूर्णम् ।
उन्मचवीजं बृहतीफलाढ्यं
घणेन कुर्यान्मुशलप्रमाणम् ॥४३॥

अथ लोधादितैलविधानमाह-

मलोध-काशीम-तुरङ्गगन्धा-
हेमप्रसूनं परिपाचितेन ।

तलेन वृद्धिं खलु याति लिङ्गं
वराङ्गनाऽलोकनमाहनञ्च ॥४४॥

इति ध्वजस्थूलीकरणसमुद्देशः ॥

[११] “अथ ध्वजदृढीकरणसमुद्देशः—
अथ करवीरदलादिप्रलेपविधानमाहः—

हयारि पत्रं नवनीत मध्ये
वचा-वला-नाग वलामयैश्च ।
लेपेन लिङ्गं महसैव पुंसां
लोहोपमं स्यादिति दृष्टमेतत् ॥४५॥

इति ध्वजदृढीकरणसमुद्देशः ॥

(१२) “अथ वीर्यस्तम्भनसमुद्देशः—
अथ लज्जालुमूलादिप्रयोगं निरूपयति—

क्षीरेण वस्तस्य च वल्ममूलं
लज्जालु-मूलं स्वयमेव पिष्ट्वा ।
य स्तु स्वपादौ परिलिप्य शेते
रेतो न तस्य द्रवते कदाचित् ॥४६॥

अथ श्वेतशरपुङ्खफलादिप्रयोग माह—
श्वेतेषुपुङ्खाख्य-तरोः फलानि
क्षीरेण पिष्ट्वा वट-पादपस्य ।
करञ्ज-बीजोदर मध्यगानि
वध्नन्ति वीर्यं वदने धृतानि ॥४७॥

(१) 'पत्तामामत' उपुस्तकाय पाठ ।

“अथ शरपुङ्खमूलप्रयोगं निर्दिशति—

श्वेतपुपुङ्खा-चरणं गृहीत्वा

पुण्यार्कयोगे पुरुषस्य कथ्याम् ।

कुमारिका-कतित मृत्रकेण

वद्रं न यान्याशु मनोजनीरम् ॥४८॥

अथ काकजंधामूलविधान माह—

“आढाय कृष्णोत्तर काकजन्धा—

मूलं मिताम्भोरुह-केशरश्च ।

चौद्रेण पिष्ट्वा परिलिप्य नाभिं

स्तम्भं प्रयात्याशु नरस्य बीजम् ॥४९॥

इति वीर्यस्तम्भनममुद्देशः ।

(१३) “अथ तिलकसमुद्देशः—

अथ मञ्जिष्ठादितिलकप्रयोग माह—

मञ्जिष्ठ-तोयद-वचा सितभानु मूलः

सर्वायाङ्ग शोणितयुतः ममरुष्टकश्च ।

कृत्वा ललाटफलके तिलकं कृतज्ञो

लोकत्रयं वशयति क्षणमात्रकेण ॥५०॥

इति तिलकसमुद्देशः ।

(१४) “अथ अञ्जनममुद्देशः—

अथ वशीकरणार्थं कज्जलप्रयोग माह—

देवीमहोत्सवादिने किल कज्जलं यत्
मिद्वार्थकस्य सुरमेन नरोत्तमाङ्गे ।
निः पातितं नरवरेण निशि रमशाने
तन्नेत्रगं भुवन मेव वशं करोति ॥५१॥

इत्यञ्जनममुद्देशः ।

(१५) “अथ चूर्णसमुद्देशः—

अथ वशीकरणार्थं कुष्ठादिचूर्ण माह—

कुष्ठा त्पलं मधुकरस्य च पत्रयुग्मं
मूलं तथा तगरजं मितकाकजंघा ।
यस्याः शिरोगतमिदं विहितन्तु चूर्णं
दामीभवेज्झटिति सा तरुणी न चित्रम् ॥५२॥
इति चूर्णममुद्देश ॥

(१६) अथ लेपन-ममुद्देशः—

अथ वीर्यप्रलेपविधान माह—

मध्येन पाणिकमलेन निशावमाने
यो रेतसा निजभवेन विलाभिनीनाम् ।

(१) तित्तनञ्जनम इति ग पुस्तकाय पाठान्तरम् ।

(२) घ पुस्तके पत्रमेतदधिसमित्यताऽग्रे पत्रमे ताताश दृष्टतर्गं परिलिप्य-
वति मिद्वार्थकस्य इति पठ्यत्तम् । पुंम कपोलपल्लवे विनिपातनेन तेनाञ्जनं-
रत्ना विलपातियोग ।

वामं। विलिम्पति पदं महर्षव यम्या
स्तर्ष्यव मा भवति नात्र विकल्पभावः ॥५३॥

अथ पतिदासीकरणप्रयोगमाह—
सम्भोग-शेष-यमये निज-कान्त-मेढं ।

या कामिनी स्पृशति वामपदाम्युज्ज्वल ।
तस्याः पतिः मपदि विन्दति दासभावं
गोणी-मुनेत कथितः किल योगराजः ॥ ५४ ॥

अथ कपोतमलादिप्रलेपविधान माह—

मिन्धृत्य-मालिक-कपोतमलानि पिष्ट्वा
लिङ्गं विलिप्य तरुणीं रमते नगे यः ।
मान्यं प्रयाति पुरुषं न कदापि कामं
दामीभवेदतिमनोहरदिव्यमूर्तिः ॥ ५५ ॥

अथ भल्लूकमेद्घनसारादिप्रयोगमाह—

“भल्लूक-मेद्-घनमार-मधुनि पिष्ट्वा
लित्तध्वजो निधुवनं विदधीत यम्याः ।
माहादिनी कुमुममायकमन्त्रताङ्गी
वरया भवेच्चिग्नं न हि संशयोऽत्र ॥ ५६ ॥

अथ गोरोचनादिप्रलेपं निरूपयति—

गोरोचना-शिशिरदीधिति-शम्भुवीज-
काश्मीरचन्दनयुतः कनकद्रव्यं ।

लिस्रभज. परिरमत्यवलां नरो य-

स्तस्याः स एव हृदये मुकुटत्वमेति ॥ ५७ ॥

इति लेपनसमुद्देशः ॥

अथ धूप-समुद्देशः—

शृङ्गी-वचा-युवति-भर्जरसं समानं

कृत्वा त्रिं मलयजञ्च पडेव मिश्रम् ।

यो धूपयेन्निजगृहं वमनं शरीरं

तस्यापि दाम इव मोह मुपैति लोकः ॥ ५८ ॥

इति धूपसमुद्देशः ।

[१८] अथ काममन्त्रसमुद्देशः—

अथ मदनमन्त्रं दर्शयति—

“ॐ मद मद मादय मादय ह्रीं अमुकीं वशमानय स्वाहा”-

अस्य मन्त्रस्य दशसहस्रसङ्ख्याकोन्मितो जपः ।

रक्तवर्णैः प्रसूनैर्मधुना घृतेन च होमः करणीयः ॥

(.) ग संज्ञक पुस्तक यद्यपि लेपनसमुद्देशे बहूनि पाठान्तराणि समुपलभ्यन्ते,
तथापि तानि प्राचीनपुस्तकानिर्दिष्टानि नानि निरेशितानि ।

(.) ग मन्त्रपुस्तके पद्येन मन्त्रमिमं पठति लेखक—

यथा—“मदमदपदमादौ मादयेति द्विवारं”

तदनु च लिख्यतायं गौळ्यद श्री च तस्मात् ।

अत्र च पदमुपान्ते नामरूपादि संज्ञे

भवति मदनमन्त्रं स्वाहाया गयुताऽयम् ॥

पद्यमिदं प्राचीन पुस्तकेषु मूलं न निर्दिष्टमिति टिप्पण्यं निदर्शयम् ।

(३) ग मन्त्रपुस्तके पद्येन पठयति—

शतशतपरिजापान् स्यादयं सिद्धिदाता दशदशकुसुमानां लोहितानामत्र होमान् ।

इदमु गमनार्थं रामहस्तेन काव्यं सुपादिशति गमायाऽऽयोनिगशः स्वरूपम् ॥

सर्वं चामहस्तेन कर्तव्यम् ।

अथ ध्यानम्--

कनकरुचिरमूर्तिः कुण्डलाकृष्टचापो
 युवतिहृदयमध्ये निश्चलारोपिताक्षः ।
 इति मनसि मनोजं ध्याययेद्यो जपस्थो
 वशयति स ममस्तं भूतलं मन्त्रशक्त्या ॥ ५८ ॥

इति काममन्त्र समुद्देशः ।

(१६) अथ चामुरडामन्त्र समुद्देशः--

अथ चामुरडमन्त्रः--

ॐ चामुरडे ! जाय चामुरडे ! माहयथ्यमुर्की वशमानय
 स्याहा" इति मन्त्रः ॥

अस्यमन्त्रस्य जपोलक्षमेकम् ।

मदिरामिश्रित पलामकुमुर्महोमः करणीयः ।

सर्वं चामहस्तेन कर्तव्यम् ॥

(१) "गन्धोऽयं पचेन पचते गन्धस्त्वक्—

चामुरडे । प्रथमं जयान्स्थितं गन्धोऽयंमोहय

सातर्भं वशमानयेति च पद गन्धं द्वितीयापुत्रम् ।

स्वादान्न- प्रणवादिरेव स्थित गन्धे महामोहन

गन्धमन्त्र- अदिगार्थे मेदिनवशे नाम्नाद्वितीयापुत्रि ॥

अथ चामुण्डायाः ध्यानम्—

दंष्ट्राकोटिविसङ्कटा सुवदना सान्द्रान्धकारेस्थिता
 खट्वाङ्गाम्बु-निगूढदाक्षिणकरा वामे सपाशांशिरः ।
 श्यामापिङ्गलमूर्द्धजाभयकारी शार्दूलचर्माम्बरा
 चामुण्डा शववाहिनी जपविधौ ध्येया सदासाधकैः ॥ ६० ॥

इति चामुण्डा मन्त्रसमुद्देशः ॥

[२०] विश्वेश्वरीसमुद्देशः—

अथ विश्वेश्वरीमन्त्रं निरूपयति—

“ॐ नमश्चामुण्डे हिलि हिलि अमुकीं वशमानय स्वाहा”

अस्य मन्त्रस्य जपो लक्षपरिमितः ।

पलाशकुसुमैश्च होमः करणीयः ॥

सर्वं वामहस्तेन कर्तव्यम् ।

अथ विश्वेश्वरीध्यानम्—

वज्रासक्तशरासना त्रिनयना सव्येत्तरे साङ्कुशं
 वामेनापि करेण पाशमुरसि न्यस्तोत्तमाङ्गस्रजा ।
 व्यामुक्तोरुकचा करालवदना वह्निप्रभा मध्यगा
 ध्येया जाप्यविधौ नैर रिति सदा विश्वेश्वरीसिद्धये ॥ ६१ ॥

इति विश्वेश्वरीसमुद्देशः ॥

(१) गमंलकपुस्तके विश्वेश्वरीमन्त्रसमुद्देशो भोपलभ्यते ।

[२१] अथ पद्मिनीमन्त्रममुद्देशः—

अथ पद्मिनीवशीकरणमन्त्रं निरूपयति=

“ॐ कामेश्वर ! मोहय म्याहा” इति मन्त्रः ॥

अनेन मन्त्रेण मधुमिश्रित-जातीकुसुम-महितं

ताम्बूलमादित्यादिने पञ्चशतवार मभिमन्त्रितं

पद्मिनीं दातव्यम् । पद्मिनी वर्या भवति ॥ [क]

इति पद्मिनीमन्त्रममुद्देशः ॥

[२२] अथ चित्रिणीमन्त्रममुद्देशः=

अथ चित्रिणीवशीकरणमन्त्रः=

“ॐ पंच पंच ॐ विहङ्गम विहङ्गम ॐ कामदेवाय म्याहा”

इति मन्त्रः ।

अनेन मन्त्रेण रम्भामूलजलपुटित-जातीफल-मिलित-

ताम्बूलमादित्यादिने पञ्चशतवार=

मभिमन्त्रितं चित्रिणीं दातव्यम् ।

चित्रिणी वर्या भवति ॥

इति चित्रिणीमन्त्रममुद्देशः ॥ [ग]

(१) “गणेशाय नमः” इति शृङ्गाय पाठान्तरम् ।

(२) “ॐ विहङ्गम विहङ्गम ॐ कामदेवाय म्याहा” इति शृङ्गाय पाठान्तरम् ।

(२३) अथ शङ्खिनीमन्त्रममुद्देशः ।

अथ शङ्खिनी-वशीकरणमन्त्रः=

“ॐ हर हर ॐ पच पच कामदेवाय स्वाहा=” इति मन्त्रः ।

* अनेन मन्त्रेण तगरमूलं श्रीफलञ्चादित्यवारे—

अष्टोत्तरशतवारमभिमन्त्रितं शङ्खिन्यै-

दातव्यम् । मा वश्या भवति ॥७॥

इति शङ्खिनीमन्त्रममुद्देशः ।

अथ हस्तिनीमन्त्रसमुद्देशः—

[२४] अथ हस्तिनीवशीकरणमन्त्रः=

“ॐ चिरि चिरि वशं कुरु कामदेवाय स्वाहा” इति मन्त्रः ।

अनेन मन्त्रेण आदित्यदिने चाँद्रार्त्तौ कपोत-

भ्रमरौ ताम्बूलदले विन्यस्य अष्टोत्तरशत—

मभिमन्त्रितं कृत्वा हस्तिन्यै देयम् ।

हस्तिनी वश्या भवति ॥ [घ]

इति हस्तिनीमन्त्रममुद्देशः ।

(:) ए गंजक पुस्तके “शङ्खिनीमन्त्रममुद्देशो हस्तिनीमन्त्रसमुद्देशश्च न पठ्यते, परं पश्चिमीमन्त्रममुद्देशस्य चित्रिणीमन्त्रसमुद्देशस्य चोपलभ्यमानत्वात् दशशिष्टं समुद्देशद्वयमात्रं वर्णनीयमिति मूल एव विन्यस्ताभिर्न ॥

(२५) “अथ अनिच्छाहरणममुद्देशः—

अथ अनिच्छाहरणोपायं निरूपयति ।

जीरोदनं द्विजवराय पुनः प्रदद्यात्

पुष्योद्वृतं मित वला चर्षां कुमारी ।

पिष्टं प्रदत्तमिति वैरिकृतामनिच्छां

निःमाग्येदिह मुद्दुर्विदित प्रभावः ॥६२॥ [३]

इत्यनिच्छाहरणममुद्देशः ।

[२६] अथ स्तनोत्थापनममुद्देशः ।

अथ गजपिप्पल्यादि विधानम् ।

“मातङ्गकृष्णामयवाजिगन्धा”

वचायुताः पर्युपिताम्युमिश्रा ।

हयागिपत्रीनवनीतयोगान्

कुर्वन्ति पीनं कुचकुम्भयुग्मम् ॥६३॥

अथ स्तनवृद्धिकरं भुजङ्गवमादिप्रयोगमाह—

वमा भुजङ्गम्य हयागि-पत्र्य

कोलम्य मेदः ममभागयुक्ता ।

यत्तोज कुम्भं मदिगयताच्याः

कुर्वन्ति पीनं मकलं हटेन ॥६४॥

अथ दाडिमकल्कमाधितं मिद्वार्थतेलविधानमाह—

“तेलं हठाद् दाडिमकल्कमिद्वं

मिद्वार्थजं लेपनतां नितान्तम् ।

नागी-स्तनौ चारुतटौ सुपीनौ

कुर्यादसौ योगवरः मदैव ॥६५॥

इति स्तनोत्थापनसमुद्देशः ।

[२७] “अथ पतितस्तनोत्थापनसमुद्देशः—

“अथ श्रीपणिकातैलं निरूपयति—

श्रीपणिकाया रसकल्कासेद्वं

तिलोद्भवं तैलवरं प्रदिष्टम् ।

तैलेन वक्षोजयुगे प्रदेयं

प्रयाति वृद्धिं पतितोऽपि नार्याः ॥६६॥

इति पतितस्तनोत्थापनसमुद्देशः ।

[२८] “अथ योनि-संस्कारसमुद्देशः—

“योनिधूपनविधिं दर्शयति”—

प्रक्षालयेन्निम्ब-कपायनीरै—

निशाज्यकृष्णाऽगुरुगुग्गुलूनाम् ॥

धूपेन योनिं निशि धूपयित्वा

नारी प्रमोदं विदधाति भर्तुः ॥६७॥

अथ जातिकुसुमतैलं निरूपयति—

जातीप्रसूनैः सितमर्पपस्य

तैलं पचेद्ब्रह्मनले प्रधानम् ।

अभ्यङ्गयोगेन मदेव योनां

साम्भाग्यमाप्नोति स्ते पुरन्धी ॥६८॥

इति योनिमंस्कारसमुद्देशः ।

[२६] “अथ रोमशातनसमुद्देशः—

अथ भुजङ्गतेलप्रयोगमाह—

“भुजङ्गतेलं कटुर्तलमध्ये

मप्ताहमादित्यकरं निधेयम् ।

तर्तल-योगेन विलासिनीनां

नश्यन्ति रोमाणि समूलमेव ॥ ६६ ॥

“अथ तालकादिचूर्णमाह—

“पलाश-मस्मान्वित-तालचूर्णः

रम्भाम्बुमिश्रैरुपलिप्य भूयः ।

कन्दर्पगेहे मृगलोचनानां

रोमाणि रोहन्ति कदापि नैव ॥ ७० ॥

“अथ मृतशङ्खादिचूर्णप्रयोगमाह—

रम्भाजले सप्तदिनं विभाव्य

मम्मेह कम्बोमिसृषश्च पथात् ।

तालेन युरश्च विलेपनेन

रोमाणि निर्मूलयति घणेन ॥ ७१ ॥

इति रोमशातनसमुद्देशः ॥

“अथ स्मरमन्दिरपुष्पसमुद्देशः—

अथ ज्योतिष्मतपित्रप्रयोगमाह—

“ज्योतिष्मतीकोमलपत्रमग्रां

भृष्टं जवायाः कुसुमेन पिष्टम् ।

गृहाम्बुना पीतमिदं युवत्या

करोति पुष्पं स्मरमन्दिरस्य ॥ ७२ ॥

इति स्मरमन्दिरपुष्पसमुद्देशः ॥

(३१) “अथ गर्भधारणसमुद्देशः—

“अथ तुरङ्गगन्धापाचितदुग्धप्रयोगमाह—

“तुरङ्गगन्धाश्रित-वारि-सिद्ध-

माजं पयः स्नानदिने निपीय ।

प्राप्नोति गर्भं नियमं चरन्ती

घन्ध्यापि स्रुं पुरुषप्रसङ्गात् ॥७३॥

“अथ लक्ष्मणाचूर्णं निरूपयति ।

पुष्योद्घृतं लाक्ष्मणमेव मूलं

पुंसां निपिष्टं सघृतञ्च पीतम् ।

क्षीरोदनं प्रारय पतिप्रसङ्गाद्

गर्भं विधत्ते तरुणी न चित्रम् ॥७४॥

(१) कपुस्तके समुद्देशोऽयं नोपलभ्यते ।

(२) गर्भजन्तुस्तके पयद्वयमधिकं दृश्यते तस्य प्राचानुस्तकपाठविशेषो धातु निरक्षितम् ।

(३) “इति नटपुत्रसमुद्देशः” इति कपुस्तकीयं पाठान्तरम् ॥

अथ वीजपूरमूलप्रयोगमाह-

या वीजपूरमूलमेकं
 जीरेण मिदं त्रिषा विमिश्रम् ।
 रतां निपीय म्रपतिं प्रयाति
 वीर्घासृपं मा तनयं प्रसूते ॥७७॥

इति गर्भधारणमसृष्टेशः

“अथ गर्भमेस्थापननमुद्देशः—

“अथ कशेरुकादिमाधितदुग्धप्रयोगमाह-

कशेरुशृङ्गाटकजीवनानि
 पयो-धनस्येष्टगतावर्गभिः ।
 मिदं पयः शकंरया विमिश्रे
 मेस्थापयेद्गर्भमृदीर्गशूलम् ॥७६॥

इति गर्भधारण मसृष्टेश ॥

[३२] “अथ सुखप्रसवमसृष्टेशः—

अथ सुखप्रसवमन्त्रः—

ॐ इहामृतक्ष मांमथ चित्रभानुक्ष भामिनि ।
 उषोःध्रया तुग्ङ्गाणां मन्दिरे निरमन्तु ते ॥ ७७ ॥

“अथ द्वितीयः सुखप्रसवमन्त्रः—

ॐ इदनमृतमपां ममसृते येन्नय लघु गर्भमिभेविमृक्षतु सि ।

नदनल पवनाऽर्कं वामग स्ते सह

लवणाम्बुधरैर्दिशन्तुशान्तिम् ॥ ७२ ॥

“अथ सुखप्रसवकरस्तृतयो मन्त्रः—

ॐ मुक्ताःपाशा विपाशाश्च मुक्ताःसूर्य्येण रश्मयः ।

मुक्तः सर्वभयाद् एहि मा चिर मा चिरम् स्वाहा” ॥७६॥

“अथ मन्त्राणां प्रयोग विधानमाह—

एभिर्जलं ध्यावनमन्त्रगर्ज

र्जप्त्वा प्रदेयं किल गर्भवत्यै ।

सद्यः प्रसूते नवगूढगर्भा

योगोऽयमात्रेयमुनिप्रदिष्टः ॥ ८० ॥

एभिर्मन्त्रैः सप्तवाग्मभिमन्त्रितं जलंगर्भवत्यैपातुं दातव्यम् ॥

“अथ अपरः सुखप्रसवकरोमन्त्रः—

“ॐ मन्मथ मन्मथ मन्मथवाहिनि ! लम्बोदरं

मुञ्च मुञ्च लघु स्वाहा” इति मन्त्रः ॥

अनेन मन्त्रेण सप्तवाग्मभिमन्त्रितं जलं गर्भवत्यै

पातुं दातव्यम् । सुगान प्रसवोभवति ॥

इति सुखप्रसवमन्त्रेशः ।

(६) एतेषां मा १२२ श्वाहा इति ऋषिसंज्ञायाः पाठान्तरम् ।

(७) पञ्चम्यायकं ऋषिसंज्ञायाः पाठान्तरम् ।

(३३) अथ वन्ध्याकरण समुद्देशः--

अथ पलाशवीजादिप्रयोगमाह—

पलाशर्त्नीगुद्रमयोः फलानि

पुष्पाण्यथो शाल्मलिपादपस्य ।

मध्येन मामार्द्धदिनं निपीय

वन्ध्यां भवेन्नश्चित्तमेव नारी ॥ ८१ ॥

“अथ कदम्बफलप्रयोगमाह—

फलं कदम्बस्य च मात्तिकानि

तुषोदकेन त्रिदिनं निपीय ।

स्नानावसानेनियमेन चापि

वन्ध्यामवश्यं कुरुते हठेन ॥ ८२ ॥

अथ राक्षमवृक्षवीजप्रयोगमाह—

कपट्वयं राक्षमवृक्ष-वीजं

सप्ताहमात्रं मितशालिवारा ।

गर्ता निपीतं मृगशावकाच्या

वन्ध्यान्वमेतन्नियतं करोति ॥ ८३ ॥

इति वन्ध्याकरण समुद्देशः ।

[३४] अथ केशमंस्कारसमुद्देशः ।

लिप्तप्रघनादिप्रलेप-

तिल-प्रघनं मह गोक्षुरेण

समारधं गव्यघृतेन पिष्टम् ।

सप्ताहमात्रेण शिरः प्रलेपात्

भवन्ति दीर्घाः प्रचुराश्चकेशाः ॥८४॥

अथ निम्बस्य तैलं निरूपयति—

“कर्पाद्धिमात्रं प्रसवं फलेन

निम्बस्य तैलं नियमेन पीतम् ।

क्रमेण कुन्देन्दु-तुषारगौरं,

शिरोरुहं भेचकतामुपैति ॥८५॥

इति केशसंस्कारसमुद्देशः ।

(३५) अथ इन्द्रलुप्तसमुद्देशः—

अथ गुञ्जाफलप्रयोगमाह—

गुञ्जाफलैः चांद्रयुतं विंलिप्य

केशप्रदेशं मकलेन्द्रलुप्तम् ।

अनेन योगेन मर्दय केशाः

रोहन्ति कृष्णाः कृटिला विशालाः ॥८६॥

इति इन्द्रलुप्तसमुद्देशः ।

इति पञ्चमायके तृतीय मायकः

(१) "केशप्रदेशं मकलेन्द्रलुप्तम्" इति पाठान्तरम् ॥

(२) कपुडनके वापुडनके+चात्र चतुर्थः मायकः समाप्यते ।

अथ चतुर्थः सायकः

[१] “अथ कन्यालक्षणममुद्देशः—

अथ विवाहोचितकन्यायाः स्वरूपं वर्णयति

“प्रख्यातं महति प्रभृतविभवे चाग्निशीलान्विते
विद्या धैर्य-विवेक-शौर्ये विभव-श्लाघ्ये कुलीने कुले ।
कन्या भ्रातृयुक्ता सुशीलविनया रूपोज्ज्वला दक्षिणा
त्रैवर्गाश्रितशुद्धवंशमिलया सद्भिर्विवाहा नरैः ॥ १ ॥

प्रकारान्तरेण स्वरूपं निरूपयति—

अम्भोजास्या बहलनयना भृङ्गिकेशप्रचाग
तुल्या स्निग्धा सुममदशना पद्मगगाधरोष्ठी ।
रम्यश्रोत्रा मधुग्वचना कम्वृक्कण्ठी शुभाङ्गी
मध्ये क्षीणा सुललितरुग दक्षिणावर्तनाभि ॥ २ ॥
“पीनश्रोणी कनककदलीन्तम्भजट्ट्याभिरामा
रत्नाशोकप्रमवनरुणा स्निग्धशाग्याङ्गुलीका ।
इत्थं युक्ता सुललिततनुर्लक्ष्णैरुत्तमैयां
कन्या सद्भिश्चटुलचरिता सा विवाहा गुणैः ॥ ३ ॥
इति कन्यालक्षणममुद्देशः ॥

[२] “अथ कन्यादूषणममुद्देशः—

अविवाह्यानां कन्यकानां स्वरूपं वर्णयति—

यस्यां पिङ्गलङ्गुला कृशतनुर्दूषातिगोमातुला
कृष्णा गोकर्णलोचना पृथुगला कृष्णाधरा दन्तुग ।

रुक्षाङ्गी विकटस्तनी च मवला विभ्रंरवीरत्मजा
 वाचाला बहुभोजना च गदिनी प्रौढा च दुःखान्विता ॥४॥
 पुष्पन्माधरवृत्तदेशतटिनी नक्षत्रसंज्ञा च या
 हास्ये कृपयुगं कपोलफलेके यस्या भवेत् मत्वरम् ।
 श्रद्धुष्टाधिकपर्वणी चरणयोर्यस्याश्च जाताङ्गुलिः
 पादस्यापि कनीनिका न पतति च्मायां तदन्यैव वा ॥५॥

“प्रकारान्तरेण कन्यादूपणानि वर्णयति—

“अज्ञातान्वयजा म्बभावपिशुना लम्बाधरा चञ्चला
 कुष्ठिशिवत्रिकुलोद्भवा च वितता यस्याः काटिर्नासिका ।
 निन्द्या पल्लवजिह्विका द्रुतगति न्यूनाधिकाङ्गी पुन-
 स्त्याज्याकामकलाकलापकुशलैःकन्या विवाहे मदा ॥६॥

इति कन्यादूपणममुद्देशः—

(३) अथ वरलक्षणममुद्देशः—

प्रम्यातोऽमलवंशजो नववयाः शरथ शीलाश्रयः
 माचारः स्थिर्ग्राहदो गुणनिधि नानाकृद्गुणी वली ।
 शर्धाभोगर्तो विशिष्टवचनो दाक्षिण्यर्धयाश्रयः
 जामाता जगन्तले कविवरैरेवम्विधो वर्णितः ॥७॥

इति वरलक्षणममुद्देशः.

“अथ वरदृपणममुद्देशः—

(४) “अथ वरस्य दृपणानि वर्णयति—

“पापिष्टो व्यमनी ऋणरूपहतो घृताप्रियो भिक्षुको’

रोगी पुंस्त्वविवर्जितश्चलमतिर्वेदेशिकः कातरः ।

मूर्खो दृष्टकुलोद्भवश्च कृपणो वृद्धो’ द्विचर्मा खलः

कर्तव्यो न वरः कदापि पुरुषैरेवंविधो भृतले ॥८॥

इति वरदृपणममुद्देशः ॥

(५) “अथ विवाहभेदसमुद्देशः ।

अथ विवाहस्य अर्था भिदान् गणयति

आर्षोर्दिवतक प्रजापतिभवो ब्रह्मा द्विजानां मतो

गान्धर्वः सह गच्छंमन कथितः क्षात्रस्य तज्जैरर्मा ।

पेशाचागुरमंत्रितो निगदिता वैश्यस्य शूद्रस्य च

मङ्क्षेपादृपवर्णितं क्रमवशात्प्रागणिकं लक्षणम् ॥९॥

“अथ आर्षविवाहलक्षणं निरूपयति—

“विद्यावान् गुणपूजितः सुचरितः मङ्गलजातो मुनिः

सौम्यो मानरतः सुशीलपिनयो मेहागत प्रार्थितः ।

(१) “ वृद्धादानदान एतत् ” इति पाठान्तर समानान्तरम् ।

(२) स गच्छंमन पश्येत्प्रजापते — । पश्येत्प्रजापते —

आर्षोर्दिवतकमार्जिता मुनिवैरशी । ब्राह्मणो । श्वयो

मदा देवतवस्तनो निगदिता गान्धर्वो रशा रवो ॥

अर्षो गच्छंमन पश्येत्प्रजापते इति ६ तालेऽन्तरध्यायम्

आर्षो गच्छंमन पश्येत्प्रजापते इति ६ तालेऽन्तरध्यायम् ॥९॥

३) गान्धर्वः इति स पश्येत्प्रजापते ।

कन्याया गृहनायक मपुलक स्तस्मिं ददात्यादरात्,
 आप्तो गोयुग्मदक्षिणा निगदितस्तज्ज्ञं विवाहो वरः ॥ १० ॥

“दैवतविवाहस्वरूपं निरूपयति—

ऋत्विग्भिः परिमण्डिते वहुतिथं यत्रोत्सवे चोत्तमे
 नानावर्णसुवर्णवस्त्रकुसुमैराभूषिताङ्गी शुभा ।

कन्या दक्षिणयाऽद्वितीयविधिना यदीयते चादराद्
 दैवः सोऽयमुदीरितः कविवरैरिच्छं विवाहो वरः ॥ ११ ॥

“प्राजापत्यविवाहं लक्षयति—

कन्या बान्धवमन्निर्धां सुललिता विप्रोत्तमायादराद्

उक्त्वा—“तुभ्यमियं मया स्वतनया दत्तेति हर्षान्विता ।

धर्मं सञ्चरतां यथासुखमुर्भा मम्पद्य योगं मदा

प्राजापत्यकम्ग्रहः कविर्वरैरेव प्रभाषीकृतः ॥ १२ ॥

ब्राह्मविवाहं निरूपयति—

आहूयार्चनपूर्वकं द्विजवगयाञ्छ्राद्य वामो वरः

विद्याशीलविवेकवंशाधिनयाचागन्विताय म्वयम् ।

कन्या प्रीतिमते वराय विधिना यदीयते सादरं

ब्राह्मोऽर्भामुनिपुङ्गवैर् निगदितः श्रेष्ठो विवाहोऽपरः ॥ १३ ॥

(१) “बहुविरे” इति ग पुंस्त्वं, त्र्यं पाठान्तरम् ।

(२) “द्वित्राय विधना” इति च पुनराय पाठान्तरम् ।

(३) “गोहृत्” इति गपुस्त्वर्थे पाठान्तरं न रमोत्सायवम् ॥

गान्धर्वादिद्विवाहत्रयं निरूपयति-

कन्या रौच्यनकारिणी पतिममं या स्वीकरोति स्वयम्
 गान्धर्वः गृह्ण कथ्यते, भुजधलादाकृष्यते यन्पुनः ।
 ज्ञेयो गच्छम एव पण्डितवरं , चौर्याद्विवाहोऽपरः
 पशाचः कविशेखरेण कथितस्त्याज्य मदा यत्नतः ॥१५॥

आसुरविवाहं निरूपयति-

आदायप्रथमं वराद्वहृतंरंशुक्रं यथाकाङ्क्षया
 वस्त्रालङ्कृतिर्वभयेन तनयामन्तोपमुन्पाद्यच ।
 पश्चाद्दुष्कृलमम्भवाय मलिनं कन्याप्रदानं वृथा
 प्रग्न्यातो निजवंशजापण्डितस्तज्जर्ममावासुरः ॥ १५ ॥

इति विवाहलक्षणममुद्देशः—

(६) “अथ परदारत्यागमुद्देशः—

परदारग्रहणे दृपणानि वर्णयति—

अश्रद्धामुपहास्यतां मलिनतामर्धक्षयंलाघवं
 गह्वरं ग्लानिमधोगतिं विकलतामायु क्षतिं दुर्गतिम् ।
 इत्थं ये परदारकर्मणिस्ताः लोकत्रये निन्दिता
 विन्दन्ते परमापदं सुखधिया दुखं नरास्तेमदा ॥ १६ ॥
 उदाहरति—

पौलस्त्यः सुरदन्त्यमर्त्यमुकृष्टव्याघ्रपाटाम्बुजां
 र्मथिन्याहगणाटवाप मरणं बालिशतोरज्यतः ।

(१) पशुमिह मनुस्मृत्ये न हन्ते ।

पाञ्चालीप्रतिकाङ्क्षितेन निभृतं भीमान्मृतः कीचकः
तस्मादन्यवध्नैर्न मनसाप्यालापनीया भुवि ॥ १७ ॥

इति पारदारिकमुद्देशः—

[७] “अथ दूतीसमुद्देशः—

“दशकामदशाः—

चक्षु प्रीतिरुदीरिता प्रथमतश्चित्स्थिति स्यात्ततः
सङ्कल्पस्तदनन्तरं निगादितो निद्राविनाशस्तथा ।
वैराग्यं विषयन्यकीर्तनमतो व्रीडानिवृत्तिस्ततो
ऽत्युन्मादोमरणं दशप्रकटिताःकन्दर्पचेष्टा इति ॥ १८ ॥

परदारगमने समर्थं निरूपयति—

कामिन्या नवर्यानेन, मिलति स्वेच्छाविहारोऽनृणा
मुन्मादोमरणं तदामनमिजव्यामोहतो जायते ।
तस्मात्तद्विनिवारणाय पुरुषंरन्याङ्गनाचात्मभि
र्द्रष्टव्येति वदन्ति काश्यपमरुचेमेन्द्रवात्स्यायना ॥ १९ ॥

अथ पूर्वश्लोकवर्णितस्वेच्छाविहारादीनुदाहरति—

तारापीडसुतो विनःशमगमत्कादम्बरीकाङ्क्षया
व्यामुक्तःकिलपुण्डरीकमुनिरप्युच्चैर्महाश्वेतया ।
उर्वश्या च पुरुषवानरपति मन्त्याजितोजीवितं
तस्माद् गर्हितजीवितं बहुविधंमन्त्याजितं राजभिः ॥ २० ॥

(१) यपुस्तके इनाममुद्देशं प्रारम्भिकपद्यत्रयं नोपलभ्यते ॥

अथ दौत्यकमोचिताः स्त्रियोनिरूपयति—

दासीवाग्बधुर्नटी च विधवा बाला च धार्त्रीतथा
कन्या प्रप्रजिता च भिच्चुवनिता सम्बन्धिनी शिल्पिनी ।
मालाकारनितम्बिनी प्रतिसर्खा दौत्ये स्मृता योषितः
आलाप्याः कविभिः सदैवमदनव्यापारलीलाविधौ ॥२१॥
इति दृतीममुद्देशः ॥

[८] अथ सुखसाध्याममुद्देशः —

“श्रींढा कान्तविमानिता बहुगुणा गम्याऽनपत्या तथा
एण्डा स्वैरपरा स्वतन्त्रगमना शिल्पा प्रिया गायिनी ।
एण्डोन्मत्तदरिद्रमेवकवधु रोगार्तिमम्पीडिता
नृमं मिद्धयति दृतिका निगदिता गम्याभिमागेत्मवे ॥ २२॥
इति सुखसाध्याममुद्देशः ॥

[९] अथ कष्टसाध्याममुद्देशः—

एका बल्लभरक्षिता परजनालापे विरक्ता दृढा
निस्नेहा गुरुयौवना गुरुजनाद्भीता च लज्जावती ।
स्वस्था सुन्दरनायका पतिगता शिष्यादिकान्ता तथा
दुःसाध्या कविशोभरेण गमणीप्रोक्ता गतिप्रार्थने ॥ २३ ॥
इति कष्टसाध्याममुद्देशः ।

(१) “गुरुयौवना” इति पाठान्तरम् ।

(२) “रत्नप्रार्थने”, इति च पूर्वायं पाठान्तरम् ।

[१०] अथ त्याज्यस्त्रीममुद्देशः ।

त्याज्याः स्त्रियो गणयति--

अत्राता द्विजवल्लभा गुरुवधूमित्राङ्गना रोगिणी
चेटी प्रव्रजिता मती रिपुवधूः शिष्या च गर्भान्विता ।
अखणी मृतमन्ततिः खलजना चास्पृश्यजा गोत्रजा
गन्तव्यां न कदापि तत्र पुरुषैरेताः स्त्रियः कामिभिः ॥ २४ ॥
इति त्याज्यस्त्रीममुद्देशः ॥

(११) अथ सुरतस्थानममुद्देशः—

अथ त्याज्यस्थानानि निरूपयति

नद्यां देवगृहे चतुष्पथवटे शैलस्य मार्गा जले
गुर्वभिद्विजसंनिर्धा परगृहे दुर्गे रमशाने वने ।
सन्ध्यायां दिवसे कदापि सुरतं पुम्भि विरेकाञ्जलिं
दृष्ट्वाग्नेन विरंधमङ्कटमिति न्याज्यं मदा यत्नतः ॥२५॥
अथ सुरतोचितानि स्थानानि वर्णयति—
स्फूर्जददीपशिखोज्ज्वले सुललिते रम्योन्नते सुस्तरे
भूपोद्गाग्मनोहरे सुकुसुमस्रग्दामशोभान्विते ।
वीणातालरवाकुले मनसिजप्रस्तावनानन्दिते
सम्भोगः कुशलैः स्वकीयभवने कार्थ्यो यथाकाङ्क्षया ॥२६॥
इति सुरतस्थानममुद्देशः ॥

(१) 'योगिनी' इति पठान्तरम् । (२) गमनानिवन्धकारणम् भूमिकायां दृष्ट्वा कृत्वागतं तत्रैव दृष्टव्यम् ।

(३) घ राजक पुष्पके समुद्देशाऽयं नोपन्यते ।

(४) नात्ताणिकेऽयशब्दस्तत्र नदागमापत्त्याऽर्थः गङ्गच्छत । "चल" इत्यत्र जलनध्यगतत्वमार्गोऽर्थः परत्वात् ।

(१२) “अथ अभिलापसमुद्देशः—

अभिलापव्यञ्जकानि चेष्टितानि निरूपयति
उक्ता गच्छति लज्जिता विरमति प्रेम्णा मनागीक्षते
केशानाश्च विजृम्भणं रचयति प्रस्तांति गाथां मुहुः ।
आलिङ्गत्यपगं विरति परुषं चुम्बत्यमौ चालकं
गात्रं भञ्जति जृम्भते विहमति प्रत्युत्तरं याचते ॥२७॥

इति अभिलापसमुद्देशः ॥

(१३) “अथ आलिङ्गनसमुद्देशः—

रमणीरागोद्रेकजननाय आलिङ्गनानि निरूपयति—

मान्यापूरितकुन्तल मुवचनः स्निग्धाङ्गगोज्ज्वला
नानाभूषणमुन्दरः स्मग्मस्ताम्बूलपूर्णाननः ।
स्फूर्जद्दीपमनोज्ञवामभवनं शय्यातले नायको
रागार्थं परिग्मभणं प्रथमतः कुर्यान्ममं योपिता ॥२८॥

अथ आलिङ्गनभेदान् निरूपयति—

“वृत्तारूढकर्मजकं प्रथमतश्चम्पाद्धतावेष्टितं
तस्माज्जाधनविद्धकावपि मतावृरूपगृहं पुनः ।
ज्ञातव्यं तिलतण्डुलं रमविदामालिङ्गनं योपितां
क्षीरं नीरपुरःसरं निगदितं तस्माच्च लालाटिकम् ॥ २९ ॥

अथ वृत्ताधिरूढारुग्मालिङ्गनं लक्षयति—

एकेन पादेन पदं स्वभर्तु-
रन्येन चाक्रम्य तदरुभागम् ।
आपीड्य दोर्भ्यामपि कान्तपृष्ठं
वृत्ताधिरूढं प्रवदन्ति तज्जाः ॥ ३० ॥

(१) “गुका गच्छति” इति य पुनराप पाठान्तरम् ।

अथ लतावेष्टितकमालिङ्गनं वर्णयति=
 ऊर्ध्वं भुजाभ्यां मग्नाङ्गयष्टी-
 क्षोणीरुहं वल्लिग्विवाऽधिरुच्य ।
 नागी प्रियं चुम्बति निम्तरङ्गा
 भवेन्नतावेष्टितमञ्जकं तत् ॥ ३१ ॥

अथ जाघनमालिङ्गनं वर्णयति=
 श्रोणीतटे वाह्ययुगेन कान्त-
 मापीड्य मृक्काम्बरकेशभार ।
 वक्त्रामघं म्यादयति प्रहृष्टा
 तज्ज्वः स्फुटं जाघनमेतदेव ॥ ३२ ॥

अथ विद्धकाह्वयमालिङ्गनं लक्षयति=
 स्थितोपविष्टं पुरुषं पुनःत्री
 मर्म्मालिताक्षं स्वकृग्रवन्धान् ।
 याविध्यति प्रेमलमत्कुचाभ्या-
 मालिङ्गनं विद्धकमेतदाहुः ॥ ३३ ॥

अथ ऊरूपगूढमालिङ्गनं लक्षयति—
 कान्तो मनोज व्यथिताङ्गयष्ट्यां-
 आपीडयेदूरुयुगं युवत्या ।
 ऊरूपघातेन कविप्रवीरं
 रूरूपगूढं तदिदं प्रदिष्टम् ॥ ३४ ॥

(१) "मद्भाविमालिङ्गनमेतदाहुः" अगजवदन्तवायमिदं पाठान्तरमसमाचान् ।
 ।सदाथाभधम्यालिङ्गनस्य पूर्वमन्ध्रप्रनुपलभ्यमानवान् इति गृह्योक्तं विद्वक्लक्ष
 मसादस्याः अगजवपुनःत्रयपाठावरोधात् । रतिरहस्ये विद्वन्वचनसामान्यं यथा-

"यद् गृह्यतामियत्त वधिताक्षं स्थितोपविष्टं पुरुषं स्तनाभ्याम् ।

e निताम्बना विधाय तान् गात्रं गृह्यायुगीं विद्वन्मुच्यते तत्र ॥

•(१) "व्यथितादयाष्टः" इति पाठान्तरम् ।

अथ तिलतण्डुलाख्यमालिङ्गनं निरूपयति-

“यद्वाह-वचो-जघनेन गाढ-
मन्योन्य-ममङ्ग-शरीर-यष्टयोः ।
कान्तस्य गाढं ममुपाकृतोऽथ-
मालिङ्गनं तत्तिलतण्डुलाख्यम् ॥ ३५ ॥

अथ क्षीरनीराख्यमालिङ्गनं वर्णयति=
गात्रो-परिष्ठा-दथ तल्पमध्ये
मंलीयते तन्मिथुनं शरीरे-
कामाभिमानात् कृतपूर्णचिष्ट-
मालिङ्गनं क्षीरजलं प्रदिष्टम् ॥ ३६ ॥

अथ लालाटिकमालिङ्गनं निरूपयति=
अन्योन्य-ममङ्ग-मुखं च वाह
नेत्रं ललाटे हृदयं कपोलम् ।
आनन्द-भाव-श्रम-मीलिताक्षं
लालाटिकं तद्व्यविदो वदन्ति ॥ ३७ ॥

इत्यालिङ्गनममुद्देशः ॥

अथ चुम्बनममुद्देशः=

[३४] अथ चुम्बनस्थानानि गणयति=
गण्डस्थली ममक-दन्तवामो-
ग्रीवा-कुचोरः स्तनचुचुकानि ।
आलिङ्गनानन्तरमेव युनोः-
स्थानानि चुम्बस्य वदन्ति मर्तः ॥ ३८ ॥

(१) 'यन्मिथुन' इति मर्माचाननं प्रतिनानि ।

(२) 'स्थल' इति यपुस्तकायं पाठान्तरम्

(३) "तज्जा" इति यपुस्तके दृश्यते ॥

देशमात्म्येन ग्रन्थानि चुम्बनस्थानानि निर्दिशति—
 कक्षायुगं वापि नितम्बिनीनां
 कन्दर्प-राग-स्फुरण-प्रवीराः ।
 चुम्बन्ति कामं तरलायताच्या-
 देशस्य सात्म्येन मर्दव लायः ॥ ३६ ॥

अथ निमित्ताख्यं चुम्बनं लक्षयति—
 कान्तोऽङ्गनाया वदने स्वकीय-
 निक्षिप्य वक्त्रं कुतुकेन यत्र ।
 न चुम्बति क्रोधवशेन नारी
 स्याच्चुम्बनं तन्निमित्ताभिधानम् ॥ ४० ॥

अथ स्फुरिताख्यं चुम्बनं निरूपयति—
 पत्युर्मुखे तु स्वमुखं निवेश्य
 प्रेम्णा मनागञ्चति दन्तव्रेष्ठम् ।
 उच्चैर्न गृह्णात्यपि कम्पितोष्ठीं
 प्रोक्तं मुनीन्द्रैः स्फुरितं विनोदात् ॥ ४१ ॥

अथ घृष्टाभिधानं चुम्बनं दर्शयति—
 “हस्तेन नेत्रं परिमील्य भुक्तः
 मम्मोलिताक्षी वदने स्वजिह्वाम् ।
 निक्षिप्य च क्रीडति यत्र लोला
 स्यात्तं रमर्जः खलु घृष्टमञ्जम् ॥ ४२ ॥

- (१) निमित्तकलत्रं य रतिरहस्ये त्वन्यथैव वगर्थने—“निमित्तकमिदमाहु
 योजिता यद्दलेन त्रियमुगमभिवक्तु न्यस्य निष्ठत्युदास्याः, इति ।
 (२) रतिरहस्यं घृष्टावमानिह्नन “वर्धितताम्रता निर्दिष्टम् ।

अथ पीडिताख्यं चुम्बनं निर्दिशति—

हस्ताङ्गुली सम्पुटकेन यत्र
कान्तोष्ठमादाय रमत्रया च ।
आस्वादये निर्दशनं विनोदात्
स्याच्चुम्बनं पीडितमेतदेव ॥ ४३ ॥

अथ सम्पुटाख्यं चुम्बनं लक्षयति—

कान्तामुखं स्वाधरसम्पुटेन
पीत्वा मुद्गुः स्वादयति क्रमेण ।
नारी च तेनैव विधानकेन
ज्ञेयं मुनीन्द्रैरिति सम्पुटाख्यम् ॥ ४४ ॥

अथ समौष्ठसंज्ञकं चुम्बनं लक्षयति—

ओष्ठेन कान्तोष्ठयुगं निपीय
जिह्वां निधायाऽप्यथ तालुभागे ।
चुम्बोत्मवे नृत्यति यत्र नारी
प्रोक्तं समौष्ठं मुनिभिः पुराणैः ॥ ४५ ॥

इति चुम्बनसमुद्देशः ॥

(१५) अथ नरवाधात समुद्देशः—

अथ नखञ्जतस्थानानि कथयति—

कक्षा-कुचो-रः स्थल-कुक्षि-नाभि
श्रोणी-ललाटाऽङ्घ्रि-करेषु सद्यः ।

(१) “श्रेणुलि सम्पुटेन विगडाकृत्य निर्दशनमोष्ठपुटेनावर्षादये—
दिन्यवर्षादित पश्यममणि करणम्,” इति वात्स्यायनीय सूत्र
निर्दिष्टं पीडितलक्षणमनुबरोति लक्षणमेतत् ॥

(२) “कुचोस्थल” इति पाठान्तरम् ।

साङ्गुष्ठमर्वाङ्गुलिकंश्च मर्वेः

मेव्यः मर्देव स्तनकन्धगर्दा ॥ ४६ ॥

अथ छुरिताख्यंनखक्षतं निरूपयति—

मस्थापनं मन्मथ-राग-राशे-

रुक्मं मुनीन्द्रश्लुगिताभिधानम् ।

वचोजकन्दर्पगृहाधरेषु

देयं नवोढा प्रमदाजनानाम् ॥ ४७ ॥

अथ अर्द्धेन्दुमंजं नखक्षतं निरूपयति—

करद्वयनेनैव शिरोरुहाणा

मभ्योपयोगं परिकीर्तयन्ति ।

अर्द्धेन्दुमङ्गाशामिदं नखञ्जं

रर्द्धेन्दुमंजः कथितः समामान् ॥ ४८ ॥

अथ मण्डलाख्यंनखक्षतं वर्णयति—

कक्षानितम्ब-स्तन-पार्श्वकेषु

दातव्यमेतत् करजं मर्देव ।

अर्द्धेन्दुमंजद्वितयं प्रयुक्तं

स्यान्मण्डलाख्यं मढनावतंमम् ॥ ४९ ॥

अथ शशकलुप्ताख्यं नखक्षतं निरूपयति=

ऊरुतटे कामगृहे नितम्बे

प्रोचुर्मुनिन्द्रा विनियोगमस्य ।

स्यादेव सर्वेनखैः सुलक्ष्णं

स्तज्जंः किलोक्तं शशकप्लुताख्यम् ॥ ५० ॥

(१) "मेव्यः म एष स्तन- वन्धारादं", इति पाठन्तरम् ।

सोमन्तपार्श्वे हृदि च्चुकादा
शश्वन प्रयोज्यं गुरतप्रयोगे ।

अथ मयूरपादं निरूपयति

मर्वाङ्गुलिशृङ्गखैः स्तनान्तः
पश्चादथाङ्गुष्ठभवेन रेखा । ५१ ॥
व्यक्तीकृता या मुनयस्तदन्त-
न्मयूरपादं ममुदीरयन्ति ।

अथ पङ्कजपत्रसंज्ञं नग्वक्षतं निरूपयति
अलम्बमेवं स्फुरिताद्वरेखं
प्राङ्क्षतं पङ्कजपत्रसंज्ञम् ॥ ५२ ॥

अथ दुर्दरकं निरूपयति

रेवायुगं चोज्ज्वल-काम-भावः
स्तने च कक्षा-जघनान्तरेषु ।
विश्लेष देशान्तर्गमे च नारी-
संस्कारकं दुर्दरकं वदन्ति ॥ ५३ ॥

नखक्षतानां कामावेशजनकत्वमुपपादयति—

पुंसः शरीरे युवतीकुचे वा
क्षतं नगस्य प्रतिवीच्य मद्यः ।
कन्दर्पगगाकुलचित्तश्रीति -
मुनेरपि म्यान् किमुचित्रमस्य ॥ ५४ ॥

करजक्षतानां काममर्वस्वस्वरूपत्वं निरूपयति—

मर्वम्बमेवास्ति मनोभवस्य
श्रेण्या प्रयुक्तं करजं रत्नैः ।

नाऽस्माद् द्वितीयं भुवि रागर्वाज

मित्याह शीतांशुकलापकेतुः ॥ ५५ ॥

इति नखाघातममुद्देशः ॥

अथ दशनाघातममुद्देशः—

दन्तप्रकाराश्च नखप्रकार

ज्ञेयाः समा एव मर्मैश्च मंद्भिः ।

शीत्कारहुङ्कारविचेष्टाद्यैः

प्रायेर विशेषाः पुनरेव कार्याः ॥ ५६ ॥

अथ दशनाघातस्थानानि निरूपयति—

तथा नखास्तीव्रमुखाः समाङ्गा

रागस्पृशो निर्मलदीप्तिभाजः ।

दन्ता प्रदेया नखदानदेशे

वृक्षान्तगच्छिद्वितयं विहाय ॥ ५७ ॥

इति दशनाघातममुद्देशः ॥

अथ केशाकर्षण ममुद्देशः

केशाः कीदृशाः भवेयुरिति दर्शयति

“भव्या घना रौच्यविवर्जिता च श्यामा त्रिशाला बहुलाः कचाः स्युः ।
चुम्बप्रदानावमरे प्रयोज्या रागोदयार्थं तरुणीजनानाम् ॥५७॥

इति केशवर्णनममुद्देशः ॥

इति कविशेखर ज्योतीश्वरविरचिते पञ्चमायके चतुर्थः मायकः ।

(१) “गपुस्तके पञ्चमिदं पद्यते ।

मन्वेष्ट्य सर्वाङ्गुलिभिः कर्चाद्यं यस्याः पतिं धारयति म्मगताम् ।

भुजङ्गवल्लीं परिकीर्तितेयं गतोन्मये केशकलाविधिर्नः ॥५८॥

[२] अथ उत्तानबन्धममुद्देशः ।

अथ “तत्तद्वन्धाश्रयणोग कारणं-” निरूपयति-

“प्रमागितोरु-द्वय-मध्ययोगा-

द्राढापि नागं श्रद्धतामुपति ।

संलग्नजानुद्वयबन्धयुक्ता

श्रद्धापि मद्भोचमलं प्रयंति ॥५॥

बन्धविधाने ज्ञातव्यविषयं दर्शयति-

“तस्या युवत्याः प्रकृतिश्च मत्वं

देशश्च भावं मदनातपत्रम् ।

आलोक्य बन्धा परिकल्पनीया

मम्भोग-काले पुरुषैर्गसंज्ञैः ॥ ६ ॥

उत्ताबन्धविधिं निरूपयति-

उत्तानमुक्ता प्रमदोरुमध्ये

स्थितः पति कामयतेप्रकामम् ।

तयोर्द्वयोः प्रीतिकरं प्रदिष्टो

बन्धेनराणामतिदुर्लभोऽयम् ॥ ७ ॥

(१) 'युवत्याः' इति सप्तम्याय पाठान्तरम् । तच्चाऽममीर्षान्ता ॥

(२) "गतज्ञं" इति पाठान्तरम् ।

(३) नागरोऽयम् इति पाठान्तरम् ।

पङ्क्यांस्थितो हस्तयुगञ्च भ्रूमा
त्रैविक्रमः स्यादिति निम्बराजः ॥ ११ ॥

“अथ चाटुकफेलुकार्ख्यं बन्धनिरूपयति—
“नितम्बविम्बं किल नायकेन
नार्याम्बिकं हस्तयुगेनधृत्वा ।
गुल्फानिधाय स्थित एव तस्या-
बन्धोऽप्यर्मा चाटुकफेलुकः स्यात् ॥ १२ ॥

अथ अवदारितार्ख्यं बन्धं निरूपयति—
कान्तस्यवत्तः स्थलगां च पादा
वाल्लिङ्ग्य गाढं प्रमदा कराभ्याम् ।
किञ्चिन्नतोरुद्वययोगकश्च
जेयो बुध्निन्यवदारितोऽयम् ॥ १३ ॥

इत्युत्तानबन्धममुद्देश

“अथ पार्श्वबन्धममुद्देशः—
उपवीतकार्ख्यं बन्धं दर्शयति

एकं युप्रत्या हृदयं स्वपादौ
तथापितं तल्पगतं तदन्यम् ।
प्राढाङ्गना बल्लभ एषबन्धः
ग्न्यात पृथिव्यामुपवीतकार्ख्य ॥ १४ ॥

० (१) “चाटुक फेलु” इति गणपतराय पाठान्तरम् ।

“कीर्तिवन्धं लक्षयति—

कान्तो नितम्यास्थित एव नार्याः
श्रोणीं कराभ्यां यदि याति शृत्वा ।
आस्फालयेद्वापि कटिप्रवन्धात्
प्रोक्लोमुनीन्द्रैरिति कीर्तिवन्धः ॥ १८ ॥

इत्युपविष्टवन्धममुद्देशः ॥

[५] अथ अधोमुखवन्धसमुद्देशः—

हारिणाख्यं वन्धं लक्षयति—

“अधोमुख्यां रमयेच्च नारीं
तत्पृष्ठवर्ती पशुतुल्यरूपः ।
भर्तापरिक्रीडति भावहीनो
निर्दिश्यते हारिणवन्ध एषः ॥ १९ ॥

दन्तावलादिवन्धान् निरूपयति—

“दन्तावल-च्छाग-तुरङ्गमाणां
क्रीडाप्रकारैश्च भवन्ति वन्धाः ।
इत्थं सदैव स्तुषास्तुमीषां
नोदाहृता विस्तरभीतिर्तस्ते ॥ २० ॥

१) “विस्तरभारतस्ते” इति वपुस्तके निरुक्तम् ॥

इत्यादिकं भूरिविधं गृह्णती

प्रायःमुखं विन्दति केलिरङ्गे ॥ २४ ॥

विपरीतरतावयोग्यां स्त्रियं दर्शयति—

अल्पप्रयुक्ता ऋतुयोगयुक्ता

गर्भालमा स्थूलतनुर्नताङ्गी ।

क्षीणा नवोढा ज्वरिता च नारी

वर्ज्यारतिर्ज्ञं विपरीतबन्धे ॥ २५ ॥

इति पुरुषायितसमुद्देशः ॥

[८] अथ सत्कृतादिसमुद्देशः—

अथ सत्कृतं लक्षयति—

“द्रवतियदि न नारी प्रौढरागाच्चियुक्ता

मृदुनिध्रुवनयोगे दन्तसन्धो समीरम् ।

(१) “अ-वाप्रसृता दान रपुस्तनाय पाठान्तरम् ॥

(२) घगङ्गास्तुक्ते मन्वृताद समुद्देशार्थं पाठान्तरामिदमात्रिकमुपलभ्यते—

अथ सत्कृतादिसमुद्देश

“वामस्वामावान्मदनस्य रागा हस्तप्रहाराद्रतिमभ्युपैति ।

तरमाद्यथास्थानमर्सा ।ववेयोवराङ्गनागा सुरतोपदेशे ॥ ० ॥

यद्यङ्गनामन्तर्हृदि प्रहा सुप्रथा भजन्तः सुरतोपचारं ।

सन्ताडितं नाम वदन्ति तज्जा विस्ताणहस्तैः तदा पतानम् ॥ २ ॥

साङ्गुष्ठमध्याङ्गुलसम्पहारान् सन्तायते तुगलटनामधेय ।

• य केपलाङ्गप्रनवोऽभिपान पोक्तं त्वान्द्रं म तु विन्दुमान ॥ ३ ॥

विचरति दहनसामः शिथिलदन्मुच्य भूयः

शोभितमिह रमते र्मात्कृतं गगर्हात् ॥ २६ ॥

अथ स्तनितम्वरूपं निरूपयति—

विह शिथिल-श्चरन्तं मीमंशसिद्धशानां

स्तनितमनुभवंतीः पद्मना स्य शार्वा ।

सुगदहनविशयो मन्तरिन्द्रा वदन्ति

स्तनितमिति ममानं चित्तमम्भोगस्तने ॥ २७ ॥

एवम्विधकृत्वाण्य फलानिरूपयति ।

ह्यादिगोर्गः पृथुतामनां

मन्शापनां पृथुतांश्चिरेण ।

ज्ञानानुगर्गा र्हासि प्रकासं

मात्स्यं ममात्सादयो विचित्रम् ॥ २८ ॥

इति गान्धर्वादि मन्तेनः ॥

(इति पञ्चमः सर्गः)

इति श्रीकृष्णार्जुनसंवादे श्रीकृष्णविरचिते पञ्चमोऽध्यायः पञ्चमः सर्गः ॥

ममासुभार्यं ग्रन्थः ॥

(१) पञ्चमोऽध्यायः पञ्चमः सर्गः

“इति पञ्चमः सर्गः” इति शब्दः ।

“इति” इति शब्दः ।

(अथ मन्मन्कीयं परिशिष्टं पाठान्तरम्)

“पञ्चमः सर्गः—

[६] “अष्टनायिकासमुद्देशः—

अथ स्वाधीनपतिकंयाः स्वरूपं निरूपयति—

“यस्याः पतिर्लिखति केलिकथानुरक्तः

पार्श्वं न मुञ्चति मनोभववेगयुक्तः ।

स्यात्सुन्दरी मकलमौख्यकलानिधाना

स्वाधीनपूर्वपतिकेति वदन्ति तज्ज्ञाः २६ ॥

अथ उत्कण्ठितायाः स्वरूपं निरूपयति=

पुष्पाङ्गग-रुचिरा तरुणी प्रियस्य

तिष्ठत्यनागमनहेतु-विचारलोला ।

एषाऽवला न हि चिरं परिदेवनीया

मोत्कण्ठितेति कथिता रुचिभिःपुराणैः ॥ ३० ॥

“अथ वासकसज्जितायाः स्वरूपं निरूपयति=

स्रक्चन्दनाम्वरविभूषणभूषिताङ्गी

या वल्लभागमन-मार्ग-विरूढ-दृष्टिः ।

तल्पंगता रुचिरवामगृहेऽवशेते

सा कीर्तिता जगतिवासकसज्जितेति ॥ ३१ ॥

अथ कलहान्तरितायाः स्वरूपं वर्णयति=

क्रोधान्प्रयातिचरणे पतितोऽपि कान्तः

प्रायःप्रचण्डवचनाच्चरणैर्निरस्तः ।

e (१) समुद्देशोऽयं गपुस्तके पञ्चममायनसामार्पणं दृश्यते इति प्रागेव परिशिष्टे निर्दिष्टम् ।

तथा तर्थाप शिष्ट उच्यते ॥

मा कीर्तिनेर कनदान्तिका कर्त्तव्यः ॥ ३२ ॥

अथ विप्रलक्ष्यायाः लक्षणं लक्षयति—

“मंडूतके प्रियतमः स्वयमेव दन्वा

मिसागतः मृषिते ममसे च मयाः ।

दृष्टा यथोच्यते मः मरुताह्वयति-

मा मरुता कश्चिर्वाह्य विप्रलक्ष्या ॥ ३३ ॥

“अथ मृगिडतायाः स्वरूपं निरूपयति=

“प्रान्तिनिष्पद्यतेन मृगमयाग्यागे

निद्रान्तमानमगानिर्नगविद्यताह ।

मयाः प्रयान्याभिमुखं मृग्यां मृग्या

मा मृगिडता कश्चिन्ना कश्चिन्ना दुर्गमः ॥३४॥

“अथ अभिमात्रिकायाः स्वरूपं निरूपयति=

आग्मममहत्तरिणा शिक्ता च नारी

या निमित्ता हि मदेन मदेन यति ।

गुमाभिमात्रिका परवेदमगन्तुं

मा कीर्तिना कश्चिर्वाभिमात्रिकेति ॥३५॥

अथ प्रोपितायाः स्वरूपं निरूपयति=

“देशान्तरं प्रतिरिद्येन मयाद्य मया

दन्वा विधि निम्नं मुक्तकार्ययोगान् ।

(१) विप्रलक्ष्याः * इति लक्षणायां वाच्यते मया मया मया ॥

(२) “दन्वा मया” इति वाच्यते मया मया मया ॥

दुर्वारदुःखदहनैः परिवोदिताङ्गी

सा प्रोपिता प्रियतमा कथिता मुनीन्द्रैः ॥३६॥

इत्यष्टनायिकासमुद्देशः ।

अथ ग्रन्थोपसंहरणम्—

“यावच्चन्द्रकलाकिरीटहृदये शैलाधिराजात्मजा

यावद्धक्षिणि माधवन्य कमला सानन्दमादीव्यति ।

यावत्कामकलाधिवर्तचटुलं क्षोणीतलं राजते

तावच्छ्री कविशेखरस्य कृतिनः काव्यं मुदे दीव्यताम् ॥३७॥

यावल्लेखां वहति शिरसा शङ्करःशीतरश्मे-

र्यार्वदेदावदनकमले ब्रह्मणःसन्तिसाङ्गाः ।

यावद्गङ्गा वहतिभुवने यावदाकाशमानु

स्तावत्कीर्तिर्वसतु विमला सा त्रिलोकीश्रयायात् ॥ ३८ ॥

इति पञ्चमःसायकः ॥

इति कविशेखर श्रीज्योतीश्वराचार्यविरचिते पञ्चसायके

पञ्चमःसायकः ।

समाप्तश्चायं ग्रन्थः ॥

(१) घ संज्ञकपुस्तके चरमं पाठत्रयमित्थं पठ्यते—

यावद् भास्वान गगनं फलके क्षीतयन विश्वभायाः ।

श्राम श्रामं चरति भ्रारणा यावदास्ते संशला

• तावद् गोपालज गणपतेः प्रीतयेन्काव्य मस्तु ॥ ६० ॥

पञ्चमायकस्थाऽशुद्धिपत्रम् ।

पृ. पं.	अशुद्धम्	शुद्धम्
१	६ नोदया	नोदयाः
"	११ क्षणाना	क्षणाना
२	७ प्रमेतारो	प्रमेतारो
"	१० सिद्धदश	सिद्धदश
"	२१ चतुःपटे	चतुःपटः
"	२५ प्रदर्वमत्र	प्रदर्वमत्र
४	४ श्येतादयो	श्येतादयो
"	६ स्त्रियो	स्त्रियो
५	११ राण	राण
६	६ न प्राण्युयथाः	न प्राण्युयथाः
"	२२ नरायान	नरायान
७	६ गर्हस्थ	गर्हस्थ
"	६ रेगयः	रेगयः
८	१६ इथ य	इथ ये
"	" कर्मभिरनां	कर्मभिरनाः
"	" निन्दिता	निन्दिताः
"	२२ सिपुत्र	सिपुत्र
६	२० वनचयो	वनचयो
६१	४ तैरिमा	तैरिमा

प्रथमः सायकः

१	१० वतुषटः	वतुषटः
"	१६ पाटः	पाटः
"	५ नृप्यत	नृप्यत
३	१५ मनुष्यतः	मनुष्यतः
४	८ चामो	चामो
५	१ म्पोगान्न	म्पोगान्न
७	० मुजनाता	मुजनाता
"	१० क्षम्यत	क्षम्यत

पृ. पं.	अशुद्धम्	शुद्धम्
८	१८ चित्तिवत	चित्तिवत
६	१ पूर्णमास्या	पूर्णमास्या
"	११ त	त
द्वितीयः सायकः		
११	१६ निष्कृष्यतः	निष्कृष्यते
१२	७ चानिगचि	चानिनीच
"	२१ पुस्तक	पुस्तकं
१३	११ भद्रम	भद्रमं
१४	१६ नर्वाभितः	नर्वाभितः
१५	२ कम्पुगठा	कम्पुकगठा
"	३ ज्योतिरे श	ज्योतिरीशः
१६	२ भवे	भवे-
१८	२० पुस्तनाय ग	ग पुस्तकीय
१६	४ लयक्षति	लक्षयति
१६	८ स्तरुगय	स्तरुगय
२०	१२ मोदहन्त्रा	मोदहन्त्री
"	२० स्यु शति	स्युरिति
२१	१६ नृपित्त	नृपित्त
२२	१४ तमा च	तमा च
२३	११ सचन्दन	सचन्दन
"	२० धर्मजनित	धर्मजनित
२८	० रात्रिमल	रात्रिमलः
"	३ धर्मजगात्र	धर्मजगात्र
"	७ निन्वाक	निन्वाक
२५	१३ चैवगय	चैवगय
"	"	"
"	१६ देवः	देव
२७	६ ररुचन्दन	ररुचन्दन
"	२० नाशुद्धम्	नाशुद्धम्
३१	१२ मात	मात
३३	५ शिवावत	शिवावत
३५	५ कुशाद	कुशादि

पृ. प	अशुद्धम्	शुद्धम्
" १८	विज्ञापन	विज्ञायन
" २०	पाठस्यास्था	पाठस्यास्या
" "	मूल पत्र	मूल पत्र
३७	१६ मनो वनारम	मनावनारम
३६	७ गोणीमुनेन	गोणीमुनन
४१	६ चामुण्डामन्त्रः	चामुण्डामन्त्रः
८२	८ भयशरी	भयशरी
८३	१७ इति	इति
८९	१७ धवा तु	धवास्तु
५०	११७ सुखप्रभव	सुखप्रसव

चतुर्थः भागः

५४	१ ह्यज्ञात्वा	ह्यज्ञात्वा
५०	३ सूर्यैरुपट	सूर्यैरुपट
"	१७ उद्धोऽति	उद्धोऽति
"	१८ तत्रायलभ्यते	तत्रायलभ्यते
५६	" गदनायक	गदनायक

पृ. प	अशुद्धम्	शुद्धम्
५६	४ अतिगमः	अतिगमः
"	१६ विधना	विधिना
१०७	१७ दुःख	दुःख
५७	१० लालमिता	लालमिता
६६	८ मन्वापन	मन्वापन
"	२३ मन्वारादी	मन्वारादी

पञ्चमः भागः

६६	१ चतुर्थ मायः	पञ्चम मायः
७१	१० स्यादप	स्यादप
७२	६ पादा	पादा
७३	७ स्वतया	स्वतया
"	२० पुस्तरीय	पुस्तरीय
७५	१२ इति	इति

परिशिष्टम्

८०	१३ पञ्चम	पञ्चम
"	१७ पाठत्रय	पाठत्रयं

अपूर्वं विज्ञापनम् ।

ययि ब्रह्मानन्दसहोदरानन्दमन्द्रोहदोहनरमालसाः कामकलारह-
 स्यविज्ञानलालसाः सरसहृदयाः सहृदयाः । नैतन्न विदितं श्रीमता
 यदि नाम कामारव्यतृतायपुरुषार्थरहस्यज्ञानमपि गृहस्थाना नितान्त-
 मावश्यकमिति । तदर्थं च कल्याणकविरचितोऽनङ्गरङ्गाभ्यो ग्रन्थो
 नितरामुपयोगी एष हि सरलया भाषया सर्वं कामशास्त्रतत्त्वं सम्य-
 गाविष्करोति तस्येतस्य सटिप्पणस्य मुद्रणं जातम् । सन्ति चात्र
 शुक्लकृष्णपद्मयोः प्रतिपदादेतिथिक्रमेण स्त्रीणां तत्तदंगेपुदक्षिणवाम-
 पार्श्वयोः कामस्यारोहावरोहौ, तत्तदंगम्पर्शादिना स्त्रीणामाशुद्रावर्णं,
 शस्त्रिन्यादयः स्त्रीभेदाः शशादयः पुरुषभेदाः आलिङ्गनादिविवरणं,
 चित्ररतानि, कन्याचरणं, कन्याविस्रम्भणं, स्त्रीणामनुरागविरागाचह्वानि,
 श्रमेकं वशीकरणद्वियन्त्रमन्त्रविशेषाः, शृष्ययोगाः—एतवमादयो वि-
 पयः । नितान्तं गोपनीयमिदम् । अत्युपयोगिनोऽतिदुर्लभस्य चास्य
 मूल्यं साधेरुप्यकं मात्रम् १॥ ये महाशया एतत्प्राप्तुमीदन्ते तैः
 गोप्तमं व पत्रं प्रेष्यम् ॥

कुचीमारतन्त्र—श्रीकुचीमार मुनिप्रणीत माहित्याचार्य पं० मधुग-
 प्रसाद दीक्षित द्वारा संशोधित ।

मोतीलाल बनारसीदास,

पञ्जाब संस्कृत पुस्तकालय,

मैदमिटा बाजार, लाहौर । ०

॥ यन्त्रस्थ ॥

वीरभद्र विरचितः

“कन्दर्पचूडामणिः”

अति दुर्लभमिदं प्राचीनं ग्रन्थरत्न कामशास्त्र सर्वस्वभूतम्
महर्षिवात्स्यायनप्रणीतस्य कामसूत्रस्य अग्लसारसपद्यमयं व्याख्यानम्
क्रियच्चाम्यवैचित्र्य मिति त्वस्य पद्यमयव्याख्याननेन स्फुटं भव प्रतीयते
ग्रन्थधारायं साम्प्रतं मुद्रणावस्थायां वर्तते । स्वल्पेनैव कालेन श्रीमत
नयनयो गोंचर्ग भविष्यति ।

श्री वात्स्यायन प्रणीतं

॥ कामसूत्रम् ॥

यशोधर विरचितया जयमंगलालयटीकया समेतम् ।

अतिदुर्लभमिदं ग्रन्थरत्नं कामनामानं तृतीय
पुरुषार्थ सम्यक् प्रोद्धाटितरहस्यं कर्तुमद्वितीयमेव
वर्तवर्ति । अतिप्राचीनं सकलस्यापि कामशास्त्र
प्रपञ्चस्य मूलभूतञ्च साम्प्रतं यदुपलभ्यते तदेत
देव । किञ्चहुना—अनन्ते भारतीयविद्याभाण्डागारे
कामशास्त्रस्य सर्वस्वभूतमेतदेवावशिष्टमस्ति । एत-
स्य विचित्रता तु एतदवलोकनेनैव ज्ञातुं शक्यते
नान्यथेतिगृह्यतामिदं सहृदयैः मत्वरमेव ॥

With an Historical Introduction & Indexes etc - by
Pt. Brij Bihari Shastri B. A., LALORE

मोतीलाल बनारसीदास,

पञ्जाब संस्कृत पुस्तकालय,
संदमिड्डा बाजार, लाहौर